

14.05.2020

Betydningen til samvirker og stiftelser som eierformer i norsk næringsliv

Rapport
18-2020

Rapport nr. 18-2020 fra Samfunnsøkonomisk analyse AS

ISBN-nummer: 978-82-8395-084-7
Oppdragsgiver: Samvirkene
Forsidefoto: Matosem på Unsplash
Tilgjengelighet: Offentlig
Dato for ferdistilling: 14. mai 2020
Forfattere: Rolf Røtnes, Emil Cappelen
Bjørø
Kvalitetssikrer: Karin Ibenholt

Samfunnsøkonomisk analyse AS

Borggata 2B
N-0650 Oslo

Org.nr.: 911 737 752
post@samfunnsokonomisk-analyse.no

Forord

Denne rapporten er utarbeidet på oppdrag for organisasjonen Samvirkene. Rapporten analyserer omfang og betydning av samvirker, stiftelser og lignende økonomiske sammenslutninger i norsk næringsliv.

På vegne av prosjektgruppen vil jeg takke oppdragsgiver for et spennende oppdrag. Vi ønsker også å rette en stor takk til gode diskusjoner underveis i prosjektet med daglig leder i Samvirkene Janne Log og fagsjef i Norsk Landbrukssamvirke Julie Nåvik Hval.

Oslo, 14. mai 2020

Rolf Røtnes
Prosjektleder
Samfunnsøkonomisk analyse AS

Sammendrag

Samvirker karakteriseres ved at de er eid av medlemmer og opprettet for å ivareta medlemmenes langsiktige mål. I noen tilfeller er samvirker opprettet for å sikre leverandørene en langsiktig avsetning av sine varer eller tjenester. I andre tilfeller er medlemmene kunder som ønsker å sikre trygghet for gode og rimelige varer.

Samvirke er et eksempel på en økonomisk sammenslutning med flere mål enn avkastning til investorer. Normalt er samvirker opprettet for å produsere tilnærmet til evig tid. Stiftelser er andre eksempler på økonomiske sammenslutninger med svært langsiktig tidshorisont og med flere mål enn avkastning til investorer.

I dette prosjektet analyseres omfang og betydning av samvirker, stiftelser og lignende økonomiske sammenslutninger i norsk næringsliv.

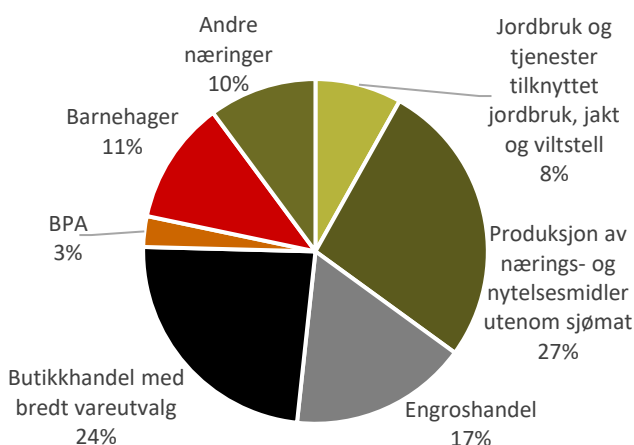
Det var om lag 1 500 regnskapspliktige foretak som var registrert som samvirker i Norge i 2018. Disse utgjorde om lag 0,5 prosent av alle regnskapspliktige foretak og ca. 2,4 prosent av årsverkene og omsetningen i de regnskapspliktige foretakene samme år, dvs. om lag 39 000 årsverk og 34 mrd. kroner i verdiskaping. Dersom man inkluderer datterselskaper av samvirker er samlet antall årsverk om lag 45 000 og verdiskapingen ca. 42 mrd. kroner. Stiftelser og andre kollektive eierformer sto for om lag 49 000 årsverk og 43 mrd. kroner i verdiskaping i ca. 17 500 regnskapspliktige foretak. Til sammen utgjorde samvirker, stiftelser og andre kollektive eierformer om lag 88 000 årsverk og 77 mrd. kroner i verdiskaping i 2018.

Ifølge ILO er om lag 1 milliard mennesker på verdensbasis involvert i samvirker i en eller annen form (International Labour Organisation, 2015). Videre rapporterer de at samvirkeforetak sysselsetter om lag 100 millioner personer på verdensbasis.

I Norge finnes samvirker i mange næringer, men særlig i jordbruket og tilhørende tjenester, næringsmiddelindustrien, engros- og detaljhandel, barnehager og hjemmehjelp, jf. figur 1. Stiftelser finnes også i deler av velferdstjenestene, i tillegg til forskning- og utviklingsarbeid. Kollektive eierformer utenom samvirker, som boligbyggelag, finner man blant annet i næringer som har med boligmarkedet å gjøre.

Internasjonal forskning tyder på at foretak som driver som samvirker gjør det relativt bra i nedgangskonjunkturer. Basert på samvirkenes lange tidsperspektiv for egen virksomhet er det rimelig å anta at spesielt samvirker er mer stabile over tid enn alminnelige kommersielle foretak.

Figur 1 Næringsfordeling av årsverk i samvirker og datterselskaper. 2018

Note: Årsverk er beregnet basert på antall ansatte og lønnskostnader

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Norske data bekrefter ikke uten videre at samvirker er mer stabile enn andre kommersielle virksomheter. Det vil uansett være vanskelig å konkludere om stabilitet skyldtes samvirkenes natur eller kjennetegn ved næringene de tilhører. Både velferdstjenester og næringer tilknyttet matproduksjon og -salg er relativt stabile næringer, noe som vanskeliggjør testing av hvordan kjennetegn ved samvirker påvirker økonomisk adferd. Samme resonnement gjelder for stiftelser.

Et tydelig kjennetegn ved samvirker er at de ikke så lett kan selges eller kjøpes opp. Slik skiller de seg klart fra alminnelige kommersielle foretak. Samvirker representerer dermed en *eiermessig* stabilitet i norsk næringsliv. Den eiermessige stabiliteten har også den virkning at samvirker motvirker utenlandsk oppkjøp i de næringene de er til stede i.

Det kan tenkes at virksomheter med langsiktige tidshorisonter også er mer tilbakeholdne med å teste ut nye innovasjoner. Vi finner lite hold for at dette er tilfelle. En indikator på om dette er tilfelle kan være bruken av offentlige innovasjonsrettede virkemidler. Samvirker og stiftelser bruker slike virkemidlene i litt mindre grad enn alminnelige kommersielle foretak. Men samvirker har hatt om lag samme vekst i bruken av offentlige virkemidler for innovasjon og næringsrettet forskning som alminnelige kommersielle foretak i perioden 2002-2017. Ovennevnte data er imidlertid ikke tilstrekkelige til å konkludere med at samvirker innoverer og forsker verken mer eller mindre enn sammenlignbare alminnelige kommersielle foretak.

Innhold

Forord	III
Sammendrag	IV
1 Innledning	7
1.1 Data	7
1.2 Rapportorganisering	7
2 Organisasjonsformer og eierskap	8
2.1 Samvirker og stiftelser vs. andre private eierformer	8
2.2 Konsern vs. selvstendige foretak	10
2.3 Samvirker er viktige på verdensbasis og skjærer ansatte i nedgangskonjunkturer i større grad enn andre virksomheter	11
3 Organisasjonsformer i dag	12
3.1 Oversiktsbilde	12
3.2 Utvalgte næringer	14
3.3 Egenkapitalandel som mål på stabilitet og langsiktighet	18
3.4 Driftsmarginer	19
3.5 Geografisk spredning	19
3.6 De fleste jobber i selvstendige foretak	20
4 Organisasjonsformer historisk	22
4.1 Utvalgte næringer	22
5 Offentlig virkemiddelbruk	25
6 Utenlandsk eierskap	28
6.1 Norge er i utgangspunktet et attraktivt land for utenlandske investorer	28
6.2 Kollektivt eide private foretak hindrer utenlandsk eierskap	31
6.3 Oppsummering	35
7 Referanser	36
Vedlegg A	37
A.1 Kategorisering av organisasjonsformer	37
A.2 Offentlig eierskap	37
Vedlegg B	38
B.1 Konsernrelasjoner og aksjonærregisteret	38
B.2 SØAs Samspillsdatabase	38
B.3 SØAs regnskapsdatabase <i>SAFE</i>	39

1 Innledning

Organisasjonen Samvirkene organiserer norske samvirkeforetak.

Samvirke er en spesiell måte å eie og organisere forretningsdrift på som adskiller seg fra andre foretaksmodeller. Samvirkene er privateide, men ledes ut fra et demokratiprinsipp hvor alle eiere har kun en stemme, uavhengig av deres økonomiske bidrag.

Eierne er medlemmer ut fra at de deltar i foretakenes verdiskaping, enten som leverandører, ansatte eller kunder. De får ta del i foretakets overskudd ut fra hvor mye de bidrar med av leveranser, arbeidsinnsats eller kjøp. Medlemmene velger styret, som igjen ansetter administrasjon.

Styret er ansvarlig for foretakenes drift, herunder hvordan overskudd skal disponeres. Det som ikke deles ut til medlemmene, avsettes til egenkapital. I motsetning til f.eks. aksjeselskap, kan ikke medlemmene selge sine eierandeler eller hente ut opparbeidet egenkapital dersom de slutter å være medlemmer. Egenkapitalen forblir i foretaket som en kilde til videreutvikling av foretaket så lenge foretaket kan drive forsvarlig.

Samvirkene har norske leverandører, ansatte eller kunder som medlemmer. Samvirkeforetak er derfor alle norskeide foretak. Fordi medlemskapet ikke er omsettelig, vil de forbli norskeide så lenge foretakene eksisterer.

Organisasjonen Samvirkene har ønsket en analyse av hvilken rolle samvirkeforetak spiller i norsk næringsliv. I dette prosjektet kartlegger vi følgende:

- Hvordan norske virksomheter fordeler seg på ulike organisasjonsformer. Vi kartlegger både fordelingene av antall virksomheter, antall ansatte og verdiskaping.

- Hvordan norsk næringsliv fordeler seg på norsk og utenlandsk eierskap, i hele næringslivet og fordelt på næringer.
- I hvilken grad offentlig virkemiddelbruk varierer mellom eierkategorier, noe som kan virke som en indikator på generell forskning og utvikling og innovasjonsaktivitet.

1.1 Data

I analysen benytter vi data fra aksjonærregisteret for slik å muliggjøre en kartlegging av konsernstrukturer. Dette er nødvendig for å fange inn også datterselskaper som kan ha en annen organisasjonsform enn samvirke, men som er eid av samvirkene. Det samme gjør vi for å kunne si noe om innslag av større konsern, norske og utenlandske, i norsk næringsliv.

Videre benytter vi Samfunnsøkonomisk analyses foretaks- og enhetsregister (SAFE), som er en database med årsregnskap fra norsk næringsliv.

I tillegg bruker vi Samfunnsøkonomisk analyses samspillsdatabase, som er en database som inneholder offentlig virkemiddelbruk på virksomhetsnivå.

Se for øvrig Vedlegg B for en mer detaljert beskrivelse av data brukt i rapporten.

1.2 Rapportorganisering

I kapittel 2 beskriver vi ulike organisasjonsformer, mens dagens omfang nasjonalt, per næring og geografiske forskjeller beskrives i kapittel 3 og historisk i kapittel 4. I kapittel 5 bruker vi data om offentlig virkemiddelbruk til å undersøke FoUoI-aktivitet i ulike organisasjonsformer. Kapittel 6 viser graden av utenlandsk eierskap i Norge. I vedlegg A er det en detaljert oversikt over eierformkategoriseringen brukt i rapporten, og i Vedlegg B beskrives data og databaser som er brukt i rapporten.

2 Organisasjonsformer og eierskap

I dette kapitlet analyserer vi omfang av ulike typer eiere av norsk næringsliv. Vi gjør det ved å dele ulike typer eierformer inn i følgende eierkategorier:

- Almennelige kommersielle foretak (ASer, o.a.)
- Personlig eide foretak (enkelpersonforetak, ANS, DA, PERS)
- Samvirker
- Andre kollektivt eide foretak (stiftelser, boligbyggelag, sameier etc.)
- Offentlig-markedsrettede virksomheter (IKSer, statsforetak, kommuneforetak)
- Offentlig forvaltning

I rapporten har vi for enkelthets skyld inkludert stiftelser i kategorien «Andre kollektivt eide foretak», selv om stiftelser er eierløse, og ikke kollektivt eide. I hovedsak sammenligner vi ulike private eierformer, dvs. samvirker og andre kollektivt eide på den ene side med alminnelige kommersielle foretak på den andre. Vi går derfor bare i begrenset grad inn på kjennetegn ved offentlige foretak.

Tekstboks 2.1 er fullstendig liste over norske organisasjonsformer. De fleste av disse er spesielle organisasjonsformer og er lite i bruk, for eksempel de som gjelder finans og forsikring.

2.1 Samvirker og stiftelser vs. andre private eierformer

Ifølge standard mikroøkonomisk teori er private foretak profittmaksimerende aktører. For en gitt pris i markedet organiserer de produksjonen sin slik at de gjør profitten størst mulig. En slik måte å se på private tilbydere av varer og tjenester gir mening for kommersiell virksomhet.

Samvirker og stiftelser er imidlertid ikke alminnelige kommersielle virksomheter. Samvirker er kollektivt eide, og har som formål å skape inntekter for eierne og for øvrig tjene deres interesser. Inntektene deles imidlertid ikke ut fra hvor mye eierne (historiske) har

Tekstboks 2.1 Organisasjonsformer i Norge

- ADOS - Administrativ enhet - offentlig sektor
- ANNA - Annen juridisk person
- ANS - Ansvarlig selskap med solidarisk ansvar
- AS - Aksjeselskap
- ASA - Allmennaksjeselskap
- BA - Selskap med begrenset ansvar
- BBL - Boligbyggelag
- BO - Andre bo
- BRL - Borettslag
- DA - Ansvarlig selskap med delt ansvar
- ENK - Enkelpersonforetak
- EØFG - Europeisk økonomisk foretaksgruppe
- ESEK - Eierseksjonssameie
- FKF - Fylkeskommunalt foretak
- FLI - Forening/lag/innretning
- FYLK - Fylkeskommune
- GFS - Gjensidig forsikringselskap
- IKJP - Andre ikke-juridiske personer
- IKS - Interkommunalt selskap
- KBO - Konkursbo
- KF - Kommunalt foretak
- KIRK - Den norske kirke
- KOMM - Kommune
- KS - Kommandittselskap
- KTRF - Kontorfellesskap
- NUF - Norskregistrert utenlandsk foretak
- OPMV - Særskilt oppdelt enhet, jf. mval. § 2-2
- ORGL - Organisasjonsledd
- PERS - Andre enkeltpersoner som registreres i tilknyttet register
- PK - Pensjonskasse
- PRE - Partrederi
- SA - Samvirkeforetak
- SAM - Tingsrettslig sameie
- SE - Europeisk selskap
- SF - Statsforetak
- SPA - Sparebank
- STAT - Staten
- STI - Stiftelse
- VPFO - Verdipapirfond

lagt inn i selskapet som egenkapital, men i henhold til årlige bidrag til overskudd gjennom leveranser, innsats eller kjøp til og fra virksomheten. Stiftelser drives for å tjene et spesifikt formål, som regel av ideell art, ikke profitt.

Samvirker kan dermed ses på som profittmaksimerende, men med ytterligere bibetingelser sammenlignet med alminnelige kommersielle selskaper. En betingelse kan for eksempel være stabilitet for eierne/medlemmene, noe som kan gi mer stabil produksjon og tregthet i tilpasning/ending av produksjonsvolum. En begrunnelse for denne bibetingelsen er at risikoprofilen til eiere av kommersielle selskaper og samvirker er annerledes. Eiere/investorer i et kommersielt selskap investerer for å maksimere avkastningen på egne investeringer. Avkastningspotensialet vil variere med risiko og tidsperspektiv for når avkastningen realiseres. Eiere av samvirker vil ønske å maksimere årlige inntekter fra leveranser/kjøp hvert år. Samvirkeiere vil derfor normalt være opptatt av forutsigbare utbetalinger hvert år.

Stiftelser kan heller ses på som produksjonsmaksimerende, dvs. at de ønsker å tilby mest mulig varer og/eller tjenester til ressursinnsatsen de har til rådighet.

Samvirker og stiftelser kan også eie andre foretak, for eksempel aksjeselskaper. Hvorvidt slike underliggende virksomheter drives med profittmål for å understøtte hovedvirksomheten til samvirket/stiftelsen eller om de drives relativt likt som samvirket/stiftelsen (som en «avdeling») vil avhenge av hvor nært knyttet til hovedvirksomheten og formålet (hvis stiftelse) eller eiernes interesser (hvis samvirke) den underliggende virksomheten er.

Generelt er det slik at alminnelige kommersielle foretak lettere kan kjøpes og selges enn samvirker og stiftelser. Samvirker og stiftelser er dermed i prinsippet mer eiermessig stabile enn andre alminnelige kommersielle foretak.¹

Det faktum at foretak med ulike organisasjonsformer ikke har samme omsettelighet gjør at det kan tenkes at de reagerer ulikt på markedsendringer og endringer i rammebetingelser. To typeeksempler kan være nyttige for å forstå utviklingen av ulike organisasjonsformer:

Private selskaper som ønsker å *vokse gjennom investeringer*, trenger typisk tilførsel av kapital. Eksterne kapitaltilbydere kan være investorer som krever en eierandel for å gå inn med egenkapital. Sistnevnte mulighet kan være vanskelig eller umulig for samvirker eller stiftelser. Samvirker og stiftelser vil derfor i større grad være avhengig å dokumentere sikkerhet for långivere når de har investeringsplaner, siden de kun kan få finansiering fra finansforetak. Langvarig drift med overskudd er en måte å trygge långivere på. Generelt kan det derfor antas at samvirker og stiftelser har et mer langvarig og forsiktig forretningsperspektiv enn alminnelige kommersielle foretak.

I vekstperioder tilsier resonnementet over at samvirker og stiftelser vokser saktere enn andre private foretak.

I *nedgangstider* kan det antas at bildet blir tilsvarende. Dersom det er rett at stiftelser og samvirker er mer forsiktige, vil de over tid bygge opp buffere for å sikre at organisasjonen overlever også i vanskelige tider. Det følger rett og slett av at virksomhetene må se for seg et evig liv. Avvikling i form av

¹ Tilsvarende resonnement gjelder for offentlige foretak.

salg er ikke aktuelt og ingen har mulighet til å hente ut tidligere opparbeidet kapital.

Konkurs vil også stride mot hele forretningsideen. For samvirker er ideen at leverandører, ansatte og/eller kunder skal få mer løpende fordeler av å bruke samvirke enn konkurrerende virksomheter. Da er konkurs svært viktig å unngå. For stiftelser er det bestemte formål som skal oppfylles. Også da vil konkurs være svært viktig å unngå.

Konkurs er selvfølgelig viktig å unngå også for andre foretak, men forskjellen ligger i at eieren av andre foretak kan tenke seg å starte opp igjen og realisere ideen uten tyngden av gjelden. For samvirker og stiftelser skal det mye til for at det er aktuelt.

Samlet taler ovenstående for at samvirker og stiftelser representerer mer stabile organisasjoner enn andre private foretak.

Et forhold som skiller spesielt samvirker fra andre private kommersielle foretak, er at de er medlems-eid. På den ene side kan det gjøre beslutninger som krever medlemstilslutning mer krevende å få til. På den annen side kan beslutninger tas på bakgrunn av flere hensyn enn bare driftsmessig overskudd.

Mer omstendelige beslutningsprosesser taler for at store samvirker må overlate flere beslutninger til ledere, enn hva som kan være tilfellet i selskap med få eiere. For at det skal fungere er ventelig samvirkerne opptatt av å velge ledere som deler deres verdigrunnlag, noe som kan innebære andre utvelgelseskriterier enn i mer rendyrkede kommersielle selskap.

Tilsvarende resonnement kan gjøres gjeldende for stiftelser, hvor oppfyllelse av stiftelsens formål er selve ideen med stiftelsen.

2.2 Konsern vs. selvstendige foretak

En annen forskjell mellom private foretak er om de er tilknyttet større konsern eller opptrer som uavhengige enkeltforetak.

Konserndannelser kan ha flere fordeler, f.eks. ved å utnytte synergier og stordriftsfordeler som selvstendige selskaper i samme bransje ikke har samme mulighet for.

På den annen side har mindre selskaper muligheter for raskere beslutninger, muligheter til å forfølge enkeltpersoners ideer, samt reagere raskt på nye muligheter som ikke krever større investeringer. Det å tilpasse produkter til nye trender blant kunder vil typisk favorisere selvstendige foretak, mens tilpasninger som krever langsiktige investeringer vil favorisere større konsern.

Mange større konsern tilpasser seg disse forskjellene ved å kjøpe eller opprette mindre datterselskaper. På den måten styrkes muligheten til å fange opp trender i markeder. Konsernet kan også gi mulighet til å tilføre kapital og satse når markedsmulighetene åpner seg.

Men ikke alle satsinger er vellykkede, eller datterselskaper kan bli vurdert som lite lønnsomme. I slike tilfeller kan datterselskaper oppleve å bli solgt eller avvirket. For ansatte og ledelsen i konserneide datterselskap kan derfor konserneierskap framstå som vel så usikkert som å stå alene.

Også samvirker og stiftelser har organisert sine virksomheter som konsern, med mange av de samme grunnene som andre private foretak har. Like fullt vil trolig noen av de samme langsiktige forskjellene mellom stiftelser og samvirker på den ene side og andre private eierformer på den andre slå inn også her. For å sikre samvirkeorganisasjonen og stiftelsen «evig liv» er de både mer forsiktige med å opp-

rette/kjøpe og avvikle datterselskaper alminnelige kommersielle foretak.

2.3 Samvirker er viktige på verdensbasis og skjermer ansatte i nedgangskonjunkturer i større grad enn andre virksomheter

Ifølge ILO er om lag 1 milliard mennesker på verdensbasis involvert i samvirker i en eller annen form (International Labour Organisation, 2015). Videre rapporterer de at samvirkeforetak sysselsetter om lag 100 millioner personer på verdensbasis.

En studie fra ILO fant at sysselsettingen i ansatteide virksomheter var relativt mindre negativt påvirket av nedgangskonjunkturer enn andre og at disse virksomhetene hadde et høyere nivå av kontinuitet i arbeidsstokken i perioden rundt finanskrisen enn andre (Birchall, 2013).

En analyse fra Allander Institute i Storbritannia viser at ansatteide virksomheter i større grad tenker langsiktig om investeringen i egen virksomhet, investerer mer i humankapital og har et større fokus på naturlig vekst (Brown, 2014).

FN-organisasjonen UNRISD (United Nations research institute for social development) har gjennomført casestudier av virksomheter som opererer med samvirkeprinsipper og fant at disse overlevde finanskrisen og samtidig økte sysselsettingen (Bajo & Roelants, 2013).²

Videre foreslår UNRISD-analysen noen årsaker til dette, nemlig at medlemsbaserte virksomheter hel-

ler ser mot nye markeder, restrukturering og produktivetsendringer før de sier opp ansatte.

En annen årsak som foreslås er at langsiktigheten som følger med samvirkeprinsippene gjør at man har økonomiske reserver, og videre at disse ikke tas ut av virksomheten i samme grad som i aksjeselskap.

Annen forskning, blant annet fra USA, finner at ansatteide virksomheter har høyere produktivitet (Logue & Yates, 2005).³

² Se også: Sociedad Cooperativa de Producción Pesquera Buzos y Pescadores in Mexico; Ceralep in France; the Desjardins Group in Canada; and the Mondragon Group in Spain.

³ Brown, R. (2014), op. cit.

3 Organisasjonsformer i dag

Nedenfor gir vi en oversikt over omfanget av den økonomiske aktiviteten i virksomheter i dag fordelt på ulike norske foretakskategorier.

Dersom man teller enhetene i enhetsregisteret til Brønnøysundregistrene finner man at de fleste virksomhetene i norsk næringsliv er enkeltmannsforetak. Men aktiviteten i norsk næringsliv skjer likevel i all hovedsak i alminnelige kommersielle aksjeselskaper.

I september 2019 var det om lag 200 000 enkeltmannsforetak og 111 000 aksjeselskaper, der sistnevnte hadde om lag 994 000 ansatte (lønnsuttakere), ifølge enhetsregisteret.

Samvirker

Det var om lag 1 450 regnskapspliktige foretak som var registrert som samvirker i Norge i 2018. Disse utgjorde om lag 0,5 prosent av alle regnskapspliktige foretak og ca. 2,4 prosent av årsverkene og omsetningen i de regnskapspliktige foretakene samme år, dvs. om lag 39 000 årsverk og 31,6 mrd. kr. i verdiskaping.

Samvirker er altså relativt store foretak, siden de utgjør en mye større andel av aktiviteten enn antall foretak.

Svært mange selskaper inngår i konserner. For samvirkene er eierskapsforhold viktig å ta i betraktning, siden blant annet Coop Norge og Tine er samvirker med betydelig virksomhet i underliggende aksjeselskaper. Dersom man tillegger all underliggende virksomhet til konserntoppene, finner man at samvirkenes totale aktivitet og betydning er større enn dersom man kun teller enkeltvirksomhetene som er samvirker, jf. Tabell 3.1.

Tabell 3.1 Regnskapstall for samvirker 2018

	Enkelstående samvirker	Samvirker inkl. underliggende
Foretak	1 457	1 970
Årsverk*	39 083	44 776
Omsetning	217 mrd.	249 mrd.
Verdiskaping	34 mrd.	42 mrd.
Aktiva	666 mrd.	880 mrd.

Note: Årsverk er beregnet basert på antall ansatte og lønnskostnader

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

3.1 Oversiktsbilde

I Figur 3.1 viser vi fordelingen av årsverk på eierformer. Alminnelige kommersielle selskaper syssel-satte 85 prosent av årsverkene i regnskapspliktige foretak i Norge i 2018, mens samvirker sto for 2 prosent av årsverkene i næringslivet. Andre kollektivt eide selskaper, blant annet stiftelser, sto for 3 prosent av årsverkene i 2018.

Tallene vi ser på i denne rapporten fanger i utgangspunktet ikke opp offentlig sektor eller andre ikke-regnskapspliktige virksomheter, men vi har inkludert årsverk for selvstendige (enkeltmannsforetak og personlig næringsdrivende) ifølge Nasjonalregnskapet i Figur 3.1. Med andre ord er dette ingen totaltelling av norsk økonomi, men av næringslivet. Offentlig forvaltning sto for 744 000 årsverk i 2018 ifølge Nasjonalregnskapet (SSB, tabell 09174), der over halvparten var i kommuneforvaltningen. Til sammenligning er det om lag 1,4 millioner årsverk i alminnelige kommersielle foretak, som utgjør mesteparten av det private næringslivet.

Samvirker og andre kollektivt eide selskaper utgjør kun en liten andel av årsverkene. Betydningen av samvirkene er større om vi konsoliderer med eide datterselskaper, men andelen er fremdeles liten. Derimot finner vi større årsverksandeler når vi dyk-

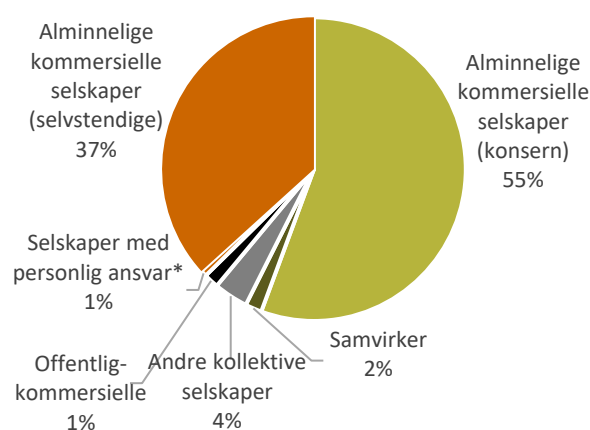
ker ned i enkelt næringer hvor samvirker og andre kollektive eierformer er viktige.

Ved å bruke aksjonærregisteret til å kartlegge konsernstrukturer kan vi tillegge underliggende virksomhet til konsernets lederselskap (f.eks. i form av at Diplom-is AS' virksomhet tilskrives Tine SA), jf. Figur 3.1 (b). Resultatet av en slik måte å telle den økonomiske aktiviteten på innebærer kort sagt at alminnelige kommersielle aksjeselskaper blir mindre i andel og samvirker, andre kollektive selskaper og offentlig-kommersielle foretak øker i omfang, med om lag ett prosentpoeng for samvirker og andre kollektive. Dette skyldes at disse eier aksjeselskaper, og den alminnelige kommersielle andelen synker dermed med ett prosentpoeng.

Ved å se på verdiskaping og tillegge konserntopper all underliggende økonomisk aktivitet, kan vi se hvilke eierkategorier som står for verdiskapingen i næringslivet i Norge, jf. Figur 3.2. Målt i verdiskaping utgjør samvirker en mindre andel enn dersom man måler i årsverk. Dette har sammenheng med både avlønningen av arbeidskraften og lønnsomhe-

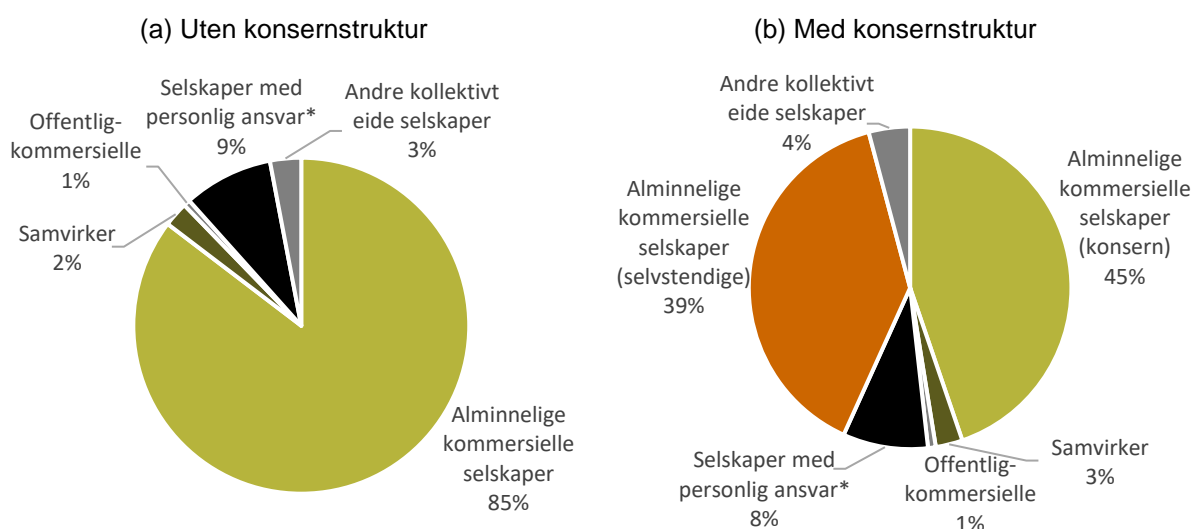
ten i disse sammenlignet med alminnelige kommersielle selskaper, som blant annet består av petroleumssektoren. Verdiskaping er beregnet som summen av lønnskostnad, driftsresultat og av- og nedskrivninger.

Figur 3.2 Verdiskaping fordelt på eierkategorier. Med konsernstruktur. Regnskapspliktige foretak*. 2018.

Note: Enkeltmannsforetak er ikke regnskapspliktige. Tallene fanger ikke opp offentlig sektor og annen ikke-regnskapspliktig virksomhet
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 3.1 Årsverk fordelt på eierkategorier. Regnskapspliktige foretak*. 2018

Note: Enkeltmannsforetak er ikke regnskapspliktige, men vi har inkludert antall selvstendige ifølge Nasjonalregnskapet. Offentlig sektor er utelatt.

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse, Aksjonærregisteret og SSB: Tabell 09174

3.2 Utvalgte næringer

Samvirkene er ikke spredd jevnt utover norsk næringsliv, men er heller sterkt til stede i enkelt næringer. I det følgende ser vi på utvalgte næringer der samvirkeide selskaper utgjør en relativt stor andel.

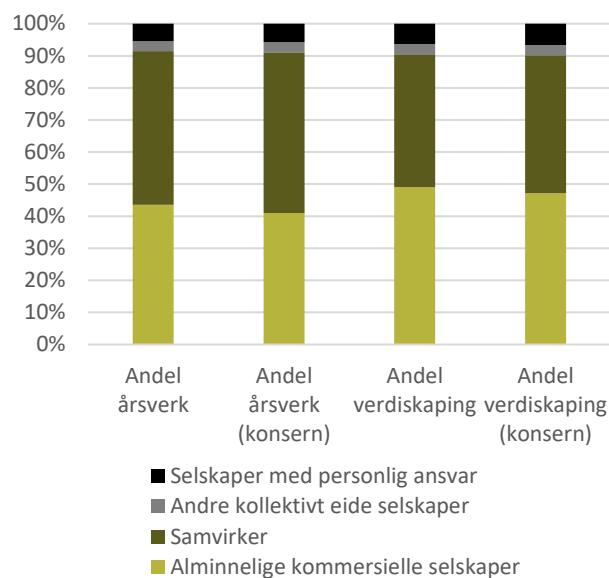
Jordbruk

Flesteparten av bøndene i Norge er medlemmer i ett eller flere store samvirkeforetak; TINE, Nortura, Felleskjøpet eller Norges Skogeierforbund. Bøndene er leverandører til selskapene, kunder og medeiere gjennom medlemskapet. De store samvirkene som bøndene leverer til er imidlertid plassert i næringsmiddelindustrien (eller skognæringer når det gjelder Norges Skogeierforbund)).

I næringen jordbruk og tjenester tilknyttet jordbruk, jakt og viltstell utgjør samvirker en relativt stor andel, mellom 41 og 50 prosent avhengig av om man ser på hhv. verdiskaping eller årsverk i konsern.⁴ Samvirkeide landbruks-tjenesteforetak og avløserlag utgjør en stor del av disse. Resten av næringen består for det meste av alminnelige kommersielle selskaper, stiftelser og enkeltmannsforetak. Denne næringen utgjør totalt 2 prosent av årsverkene i markedsrettet virksomhet i Norge.

Merk at selvstendige bønder, som det er svært mange av, ikke inngår i tallgrunnet vårt. Egentlig består altså jordbruken av en mye større andel selskaper med personlig ansvar. Det var om lag 39 000 gårdsbruk i Norge i 2019, og de fleste av disse hadde organisert gårdsbruken som enkeltmannsforetak.⁵

Figur 3.3 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierkategorier i jordbruk og tjenester tilknyttet jordbruk, jakt og viltstell. Regnskapspliktige foretak. 2018

Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor uavhengig av næringstilhørigheten og organisasjonsformen til underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Næringsmiddelindustri

Produksjon av nærings- og nytelsesmidler er en næringskategori som består av bl.a. meierier, frukt- og grøntproduksjon og kjøtt- og sjømatproduksjon. Samvirkene TINE, Nortura og Felleskjøpet Agri utgjør en relativt stor del av denne næringen til sammen. Totalt utgjør samvirker mellom 25 og 34 prosent avhengig av om man ser på hhv. verdiskaping eller årsverk i konsern, jf. Figur 3.4.⁶ Denne næringen utgjør totalt 3 prosent av årsverkene i markedsrettet virksomhet i Norge.

TINE eies av om lag 11 400 eiere, der de fleste er melkebønder som driver om lag 8 500 gårdsbruk. Nortura er en sammenslåing av samvirkene Prior og

⁴ Dersom vi måler samvirkeandelen i næringen i antall ansatte (lønnsmotakere) er den 75 prosent.

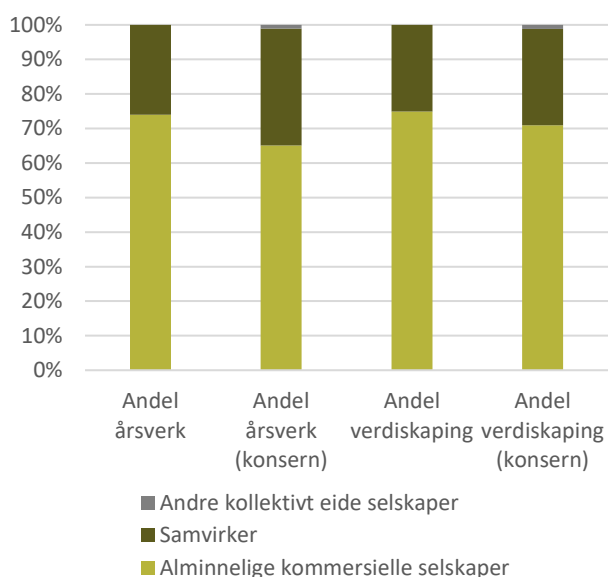
⁵ SSB, tabell 05988

⁶ Q-meieriene AS og O. Kavli AS inngår i «Andre kollektivt eide selskaper» i konserntallene i figur 3.4 fordi de eies av Kavli-stiftelsen.

Gilde og eies av om lag 18 300 egg- og kjøttprodusenter. Felleskjøpet Agri eies av ca. 44 000 bønder og en viktig leverandør av driftsmidler og teknologi til norsk landbruk, med om lag 100 butikker. I tillegg har de datterselskaper innen brød og bakervarer.

Dersom vi ser bort fra sjømatproduksjon, som blant annet består av oppdrett, utgjør samvirkeide foretak mellom 31 og 38 prosent av all landbruksbasert næringsmiddelproduksjon avhengig av om man ser på hhv. verdiskaping eller årsverk i konsern.

Figur 3.4 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierkategorier i produksjon av nærings- og nytelsesmidler. Regnskapspliktige foretak. 2018

Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor uavhengig av næringstilhørigheten og organisasjonsformen til underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

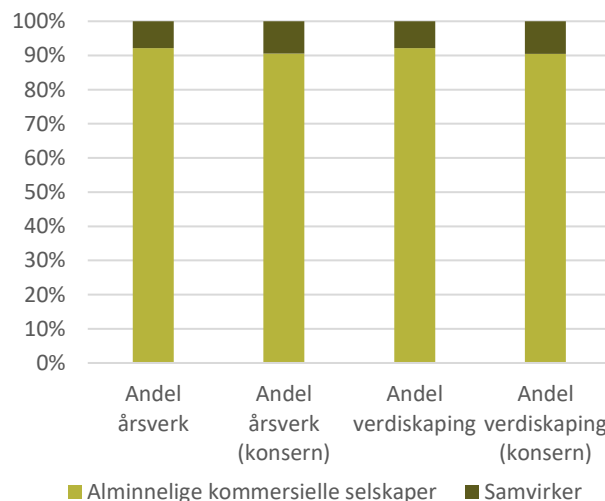
Varehandel

Varehandelen består av engros- og detaljhandel. I detaljhandelen er samvirket Coop Norge den desidert største samvirkeaktøren. Likevel utgjør samvirker kun om lag 9 prosent av detaljhandelen som helhet, men de utgjør en større del av butikkhandel med bredt vareutvalg, der de har en svært stor markedsandel.

Målt som andel av verdiskapingen i butikkhandel med bredt vareutvalg utgjør samvirkene 27 prosent, men de utgjør om lag 44 prosent dersom man tillegger samvirkene deres underliggende virksomhet med annen organisasjonsform (datterselskaper). Coop Norge har en markedsandel på nær 30% i dagligvaremarkedet og har gjennom sine byggevarer kjeder en markedsandel på ca. 35 % i «gjør det selv markedet» for bygg. Samvirkevirksomheter er dermed primært representert i dagligvare. Næringens butikkhandel med bredt vareutvalg utgjør tolt 9 prosent av årsverkene i markedsrettet virksomhet i Norge.

Coop Norge er et av Norges største varehandelselskaper og har 1,8 millioner medeiere gjennom forbrukermedlemskap.

Figur 3.5 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierkategorier i detaljhandel, unntatt med motorvogner. Regnskapspliktige foretak. 2018

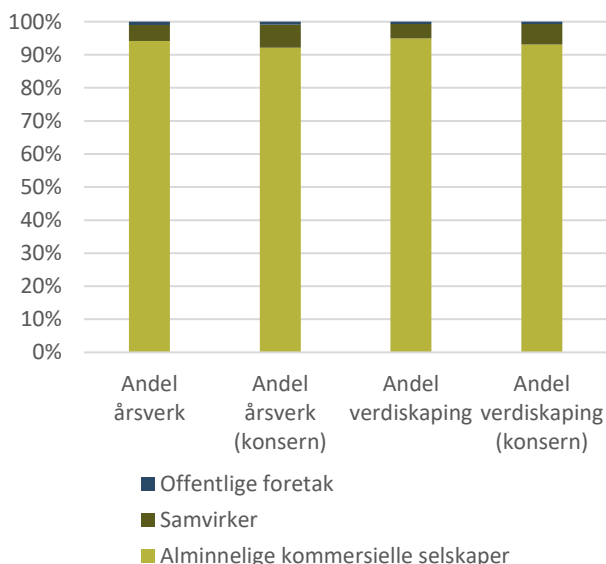
Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor uavhengig av næringstilhørigheten og organisasjonsformen til underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Samvirker utgjør om lag 7 prosent av «agentur- og engrosandel, unntatt med motorvogner», gjennom Felleskjøpet Agri og Coop sine engrosvirksomheter samt de fem fiskesalgslagene.

Norges Råfisklag, Sunnmøre og Romsdal Fiskesalgs-
slag, Vest-Norges Fiskesalgs- og Fiskehav⁷ og Nor-
ges Sildesalgs- og Fiskehav er samvirker innen engroshandel
med fisk, skalldyr og bløtdyr. Salgslagene eies av
fiskerne og fungerer som salgsorganisasjoner ved å
forestå førstehåndsomsetning av alle viltlevende
marine ressurser. Sildesalgs- og Fiskehav er nasjonalt,
mens de andre er regionale. Norges Råfisklag er
det største, med hovedkontor i Tromsø, og dekker
Finmark, Troms, Nordland, Trøndelag og Nord-
møre.

Figur 3.6 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierka-
tegorier i agentur- og engroshandel, unntatt med
motorvogner. Regnskapspliktige foretak. 2018

Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor
uavhengig av næringstilhørigheten og organisasjonsformen til
underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Bolig

I november 1934 vedtok et flertall i Oslo bystyre å
kanalisere den videre kommunale boliginnsetningen
gjennom det allerede etablerte Oslo og Omegns Bo-

lig- og Sparelag (OOPS, senere OBOS). OBOS sik-
ret at eiendomsretten til organisasjonens nybygde
boliger ble overdratt til beboerne (andelseierne) i
form av borettslag. Systemet skapte en vesentlig
egeninteresse i å ivareta og støtte vedlikehold av
boligen.

Boligsamvirke som idé og boligpolitisk virkemiddel
vokste særlig etter andre verdenskrig og det ble
etablert boligbyggelag over hele landet. Overgang
fra kommunal sosial boligbygging til utvikling av bo-
ligkooperasjon (boligsamvirke), skapte grunnlag for
en politikk som prioriterte eierskap til egen bolig.

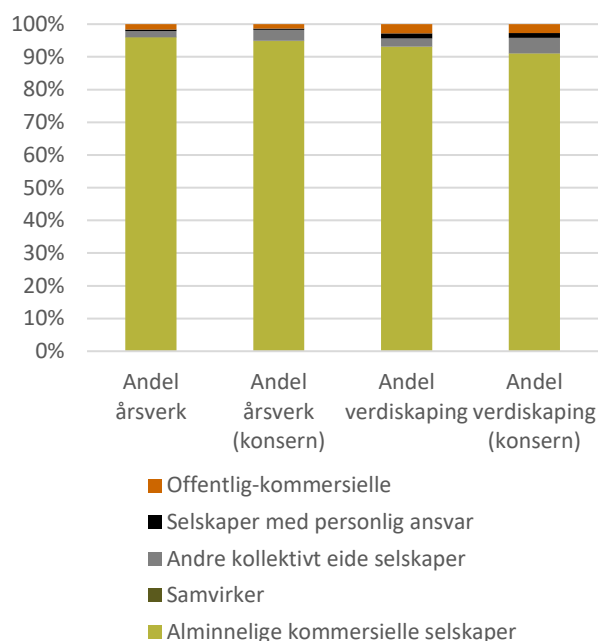
Norske Boligbyggelags Landsforbund SA (NBBL) er
en interesseorganisasjon med de fleste boligbygge-
lagene i Norge som medlemmer. Det er om lag 50
boligbyggelag i landet og NBBLs medlemmer har i
overkant av 1 million medlemmer og forvalter om
lag halvparten så mange boliger i over 14 000 bo-
ligsselskaper. OBOS er landets største boligbyggelag
med i overkant av 400 000 medlemmer.

I 2018 var 14 prosent av alle boliger en del av bolig-
samvirke. I regnskapsstatistikken finner vi mange
boligbyggelag, som kan kategoriseres som en kolle-
ktiv eierform.

Boligbyggelag, spesielt OBOS, eier også byggesel-
skap. I næringene bygg- og anleggsvirksomhet og
omsetning og drift av fast eiendom utgjorde kollektive
eierformer til sammen om lag 3,5 prosent av
årsverkene og 5 prosent av verdiskapingen i 2018
når vi tar hensyn til konsernstruktur.

⁷ De tidligere Rogaland Fiskesalgs- og Skagerakfisk slo seg sammen
med virkning fra 1. 1. 2020.

Figur 3.7 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierkategorier i bygg- og anleggsvirksomhet og omsetning og drift av fast eiendom. Regnskapspliktige foretak. 2018

Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor uavhengig av næringsstilhørigheten og organisasjonsformen til underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Velferdstjenester

Innen sosiale omsorgstjenester uten botilbud finner vi mange stiftelser og samvirker. I denne næringskategorien finner vi blant annet barnehager og hjemmehjelp. Denne næringen utgjør totalt 4 prosent av årsverkene i alle næringer i Norge.

Hovedtyngden av sysselsettingen innen hjemmehjelp er i kommuneforvaltningen.⁸ Et eksempel på en privat tilrettelegger er Uloba - Independent Living Norge SA (Uloba). De ble stiftet i 1991 og valgte samvirkeformen etter at foretaket fra stiftelsen var

organisert som et andelslag. Uloba er den største tilretteleggeren innen brukerstyrt personlig assistanse (BPA)⁹ i Norge utenfor kommuneforvaltningen. Uloba utgjør om lag 57 prosent av de private leverandørene av hjemmehjelp.¹⁰

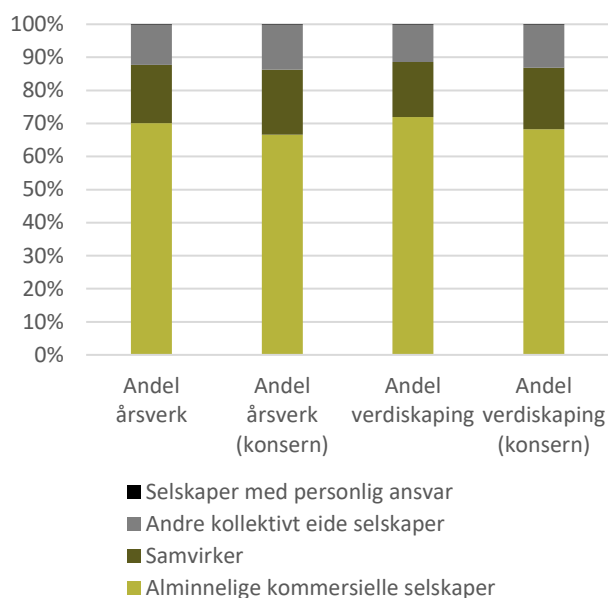
Uloba er den norske Independent Living-organisasjonen, med en ideologi om at funksjonshemming er samfunnsskapt og ikke en egenskap hos individet. Deres mål er derfor at funksjonshemmede skal kunne delta på alle samfunnets arenaer.

I barnehagesektoren er om lag halvparten av barna i kommunal barnehage og den andre halvparten i privat. Blant de private er det mange samvirker, ofte eid av familier med barn i barnehagene. Halvparten av barnehagene i Norge driftes av kommunene, den andre halvdel av private, hvor både samvirker og stiftelser spiller en stor rolle. Til sammen utgjør samvirker om lag 21 prosent av de private i barnehagesektoren. Blant stiftelsene er Stiftelsen Kanvas den største aktøren, som er et stort og voksende konsern.

⁸ 80 prosent ifølge statistikk for antall arbeidsforhold etter næring fra SSB.
⁹ Brukerstyrt personlig assistanse (BPA) er en måte å organisere praktisk bistand og opplæring på for personer med langvarig og stort behov for personlig assistanse. Formålet med BPA er å gi personer med stort hjel-

pebehov større frihet til å styre tjenestene og hverdagen selv. <https://hel-senorge.no/rettigheter/brukerstyrt-personlig-assistanse-bpa>
¹⁰ BPA har ikke noen egen næringskode og inngår i samme næringskode som offentlige hjemmetjenester.

Figur 3.8 Årsverk og verdiskaping fordelt på eierkategorier i sosiale omsorgstjenester uten botilbud. Regnskapspliktige foretak. 2018

Note: I konserntallene er underliggende virksomhet tillagt mor uavhengig av næringstilhørigheten og organisasjonsformen til underliggende selskaper

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Inkasso- og kredittopplysningsvirksomhet

Samvirket Kredinor var i 2019 Norges største inkassoselskap målt i antall saker og det neste største målt i omsetning. Medlemmene i Kredinor er samvirkets eiere og representerer hele bredden av norsk næringsliv. Som oppdragsgivere innenfor området betalingsoppfølging og inkasso har medlemmene felles interesse i at Kredinor oppnår innbetalinger fra kundene deres.

3.3 Egenkapitalandel som mål på stabilitet og langsiktighet

Et argument som kan føres om samvirker og kollektivt eide selskaper er at de tar mindre risiko enn alminnelige kommersielle selskaper og opptrer mer forutsigbart og langsiktig. Slik atferd kan tenkes å gjenspeiles i egenkapitalandelen, som vi her definerer som egenkapital delt på aktiva, ved at samvirker og andre kollektivt eide selskaper har høyere egen-

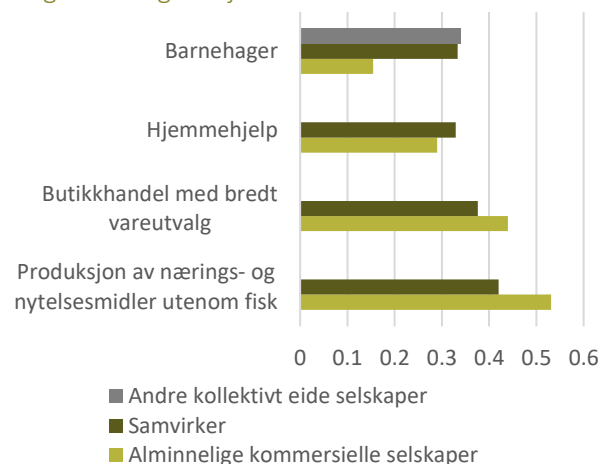
kapitalandel enn alminnelige kommersielle selskaper.

I Figur 3.9 viser vi egenkapitalandelen i næringer hvor samvirker er sterkt til stede og for ulike eierformer i gjennomsnitt over perioden 2010-2018. Data viser at det kun er i barnehager og hjemmehjelp (kun Uloba SA) at alminnelige kommersielle selskaper har klart lavere egenkapitalandel enn de kollektivt eide. I butikkhandel med bredt vareutvalg og næringsmiddelindustrien utenom sjømat har alminnelige kommersielle selskaper høyere egenkapitalandeler.

Vi kan altså ikke si at samvirker og kollektivt eide selskaper opererer med større økonomiske buffere eller bygger opp midler i et langsiktig perspektiv i større grad enn alminnelige kommersielle selskaper.

Kollektivt eide selskapers tendens til å tenke mer langsiktig slår dermed antakeligvis mer ut i forretningstilpassing heller enn via oppbygging av økonomiske buffere.

Figur 3.9 Egenkapitalandeler etter eierform i utvalgte næringer. Gjennomsnitt 2010-2018

Note: Egenkapital som andel av aktiva
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

3.4 Driftsmarginer

For å grave videre omkring stabilitetshypotesen, kan vi se på driftsmarginer i samvirker og andre kollektive selskaper sammenlignet med alminnelige kommersielle selskaper. Når det gjelder driftsmarginrelaterte momenter, så tilsier stabilitetshypotesen:

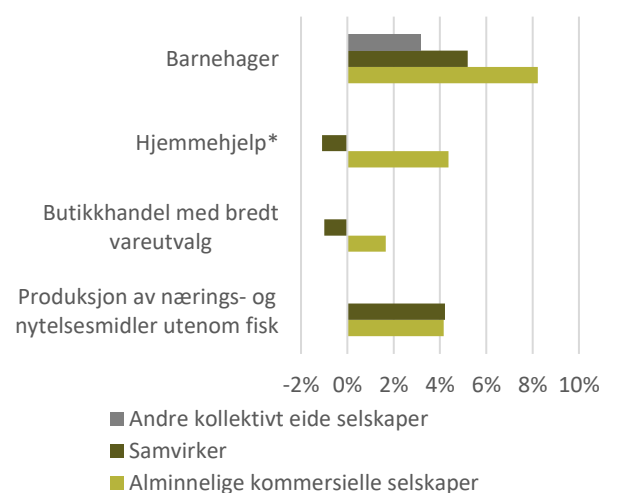
1. Forsiktighet, som kan bety lite variasjon i driftsmargin over tid.
2. Dersom samvirker og andre kollektive selskaper i større grad enn alminnelige kommersielle selskaper skjermer ansatte og virksomhet når det er lavkonjunktur, innebærer det at de i større grad tillater negative driftsmarginer i dårlige år.
3. Samvirker og andre kollektive selskaper også legger til rette for stabile arbeidsforhold, noe som drar i retning av høyere lønnskostnader.

Punkt 1 kan undersøkes ved å se på variasjonen i driftsmargin, men det er mulig at punkt 2 fungerer som en motsetning. Når vi ser på marginene i utvalgte næringer finner vi heller ikke klare tegn – om noe er variasjonen heller større blant samvirker. Punkt 2 er vanskelig å teste, siden samvirker i liten grad er til stede i næringer som er særlig påvirket av konjunkturer.

For å underbygge punkt 3 analyserer vi lønnskostnadsandelene i næringene. Vi finner at lønnskostnadene som andel av omsetningen gjennomgående er høyere i samvirker i de fire næringene vi ser nærmere på her, noe som isolert sett medvirker til lavere lønnsomhet i samvirker enn i andre kommersielle eierformer.

Av et utvalg av næringer der samvirker er relativt sterkt til stede er det kun i næringsmiddelindustrien at samvirker ikke har mindre driftsmargin enn alminnelige kommersielle selskaper, jf. Figur 3.10.

Figur 3.10 Driftsmarginer etter eierform i utvalgte næringer. Gjennomsnitt 2010-2018

Note: Driftsresultat som andel av omsetning

* Uten 2010 grunnet usedvanlig høyt driftsresultat i Uloba SA

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

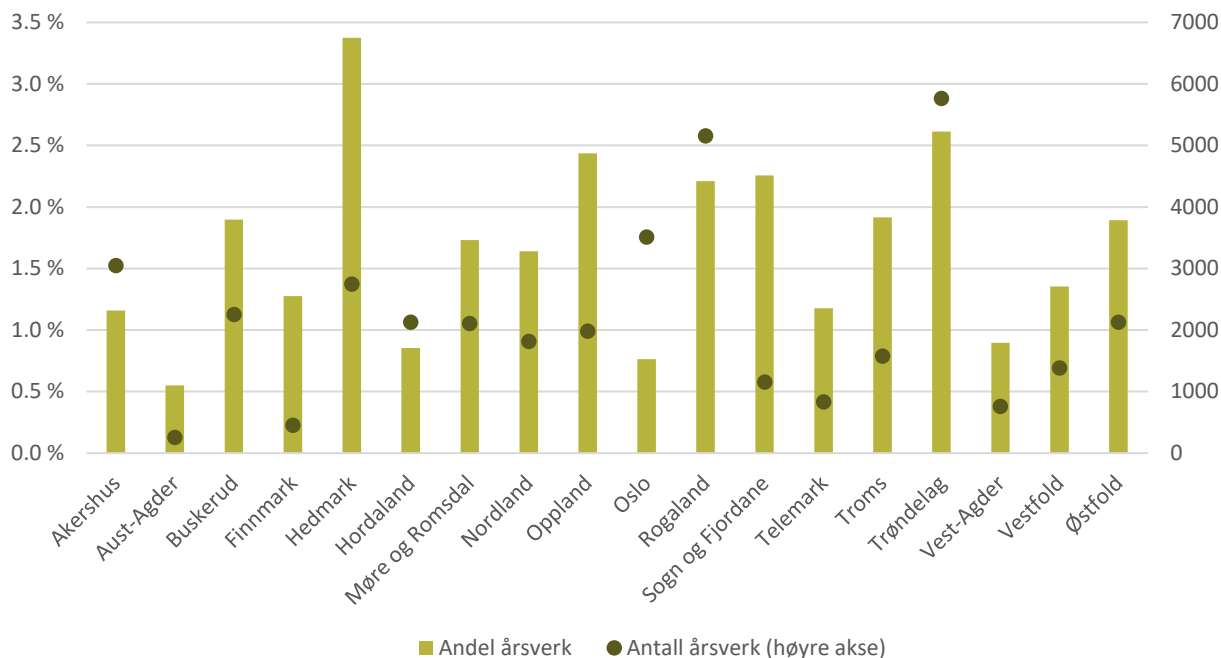
3.5 Geografisk spredning

I dette avsnittet ser vi på fordelingen av aktiviteten i samvirker på fylker i Norge i 2018.

I forrige kapittel så vi at alminnelige kommersielle selskaper utgjør hovedtyngden av norsk næringsliv. Kollektivt eide selskaper er likevel store aktører innen enkelt næringer, som samvirker innen jordbruket, næringsmiddelindustrien og engros- og detaljhandel. Det at samvirker er en viktig del av den nasjonale verdikjeden innen mat har implikasjoner for hvor virksomheten er lokalisert.

Norge er et geografisk stort land, med lang reisetid over fjorder og fjell, noe som gjør at logistikk ikke lar seg ordne like effektivt som f.eks. i et land som Danmark. Dermed er næringsmiddelindustrien lokalisert nærmere jordbruket i Norge. Altså kan vi forvente å se at samvirker er relativt mer til stede i tradisjonelle jordbruksregioner.

Figur 3.11 Årsverk i samvirker fordelt på fylker. 2018

Note: Årsverkene er fordelt på underliggende enheter (for å unngå hovedkontorproblematikk) basert på antall ansatte i underliggende virksomhet
 Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Oppland fylke er det største fylket i Norge målt i andelen årsverk innenfor jordbruk i fylket.¹¹ Hedmark er det nest største jordbruksfylket i Norge målt på samme måte, mens Rogaland og Vestfold følger som nr. tre og fire.

I figur 4.1 viser vi årsverk i samvirker i 2018 fordelt på fylker. Hedmark er fylket med høyest andel samvirker, noe som passer med forventningene våre, nevnt ovenfor. Videre er andelene i Trøndelag og Oppland hhv. nest og tredje høyest.

3.6 De fleste jobber i selvstendige foretak

I det følgende deles norsk næringsliv inn i kategorien selvstendige foretak og store og små konsern. Store konsern er definert som eierskapskjeder der

øverste eier har sju eller flere foretak «under seg». Vi definerer små konsern som sammenslutninger av foretak der øverste eier har mer enn to, men færre enn 7 foretak under seg. Selvstendige foretak er da resten av næringslivet.

I 2018 var 82 % av de regnskapspliktige foretakene selvstendige foretak, mens det var om lag like mange små og store konsern, bare litt flere små konsern, jf. Tabell 3.2. Merk at selvstendige foretak er underrepresentert i tallene våre fordi enkeltmannsforetak ikke er regnskapspliktige.

¹¹ Basert på regnskapspliktige virksomheter

Dersom man måler i årsverk, er fordelingen mellom selvstendige foretak og konsern om lag 50/50. Blant konsernene er det flest årsverk i store konsern.

Tabell 3.2 Konserntilknytning i næringslivet. Regnskapspliktige foretak*

	Stort konsern	Små konsern	Selvsten- dige*
Foretak	8 %	10 %	82 %
Årsverk	31 %	20 %	49 %
Omsetning	41 %	19 %	39 %
Verdiskaping	39 %	19 %	41 %
Aktiva	45 %	15 %	40 %
Egenkapital	56 %	17 %	28 %
Driftsresultat	47 %	17 %	37 %

* Selvstendige foretak er underrepresentert fordi enkeltmannsforetak ikke er regnskapspliktige
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Dersom vi ser på en fordeling av økonomisk aktivitet på konserntilknytning etter organisasjonsform, ser vi i hvilken grad de ulike organisasjonsformene er organisert i konsern eller som selvstendige foretak. Tabell 3.3 viser en slik oversikt. Merk at vi har tillagt «morforetak» all underliggende virksomhet, slik at aktivitet i et aksjeselskap eid av en stiftelse telles som aktivitet i stiftelsen, for eksempel.

Data viser at samvirker i stor grad er store konserner, i mye større grad enn både andre kollektivt eide selskaper og alminnelige kommersielle, siden mesteparten av aktiviteten skjer i store samvirkeide konsern. En virkning av konsernorganisering er at det gjør det lettere for foretakene å realisere stor-driftsfordeler, noe som i seg selv kan være et motiv for samvirkenes konsernorganisering.

Tabell 3.3 Konserntilknytning i næringslivet etter eierskap, målt i årsverk (verdiskaping i parentes). Regnskapspliktige foretak*

	Stort konsern	Små konsern	Selvsten- dige*
Alminnelige kommersielle	32 % (40 %)	22 % (20 %)	46 % (40 %)
Samvirker	58 % (65 %)	14 % (15 %)	29 % (21 %)
Andre kollektivt eide	24 % (26 %)	23 % (24 %)	53 % (50 %)
Selskaper med personlig ansvar*	2 % (4 %)	10 % (9 %)	88 % (87 %)
Offentlig-kommersielle	50 % (68 %)	25 % (23 %)	25 % (9 %)

Noter: * Selvstendige foretak er underrepresentert fordi enkeltmannsforetak ikke er regnskapspliktige
Vi har tillagt aktiviteten i all underliggende virksomhet til morforetak
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

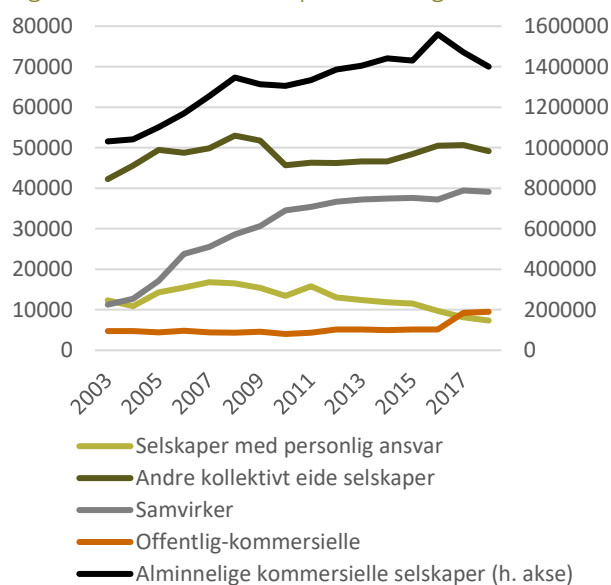
4 Organisasjonsformer historisk

SØAs regnskapsdatabase lar oss lage en tidsserie tilbake til 2003 og studere utviklingen over tid for ulike grupper av foretak. Det er følgelig mulig å studere utviklingen i organisasjonsformer, f.eks. målt i årsverk og verdiskaping.

Det har vært en svært stabil utvikling i samvirkene, med både svakere vekst i oppgangstider og mindre nedgang i dårlige tider, se figur 4.1 og 4.2. Tallene tyder på at samvirkene er solide, men har nok også sammenheng med at de er mest til stede i næringer som er relativt skjermet fra opp- og nedgangstider, og delvis nasjonale verdikjeder innen matproduksjon og -salg og velferdstjenester. Samvirkene er i de fleste tilfeller store og gamle, og slike virksomheter vokser saktere og mer stabilt enn små og unge virksomheter gjør (s. 118 i Grünfeld og Jakobsen (2006)).

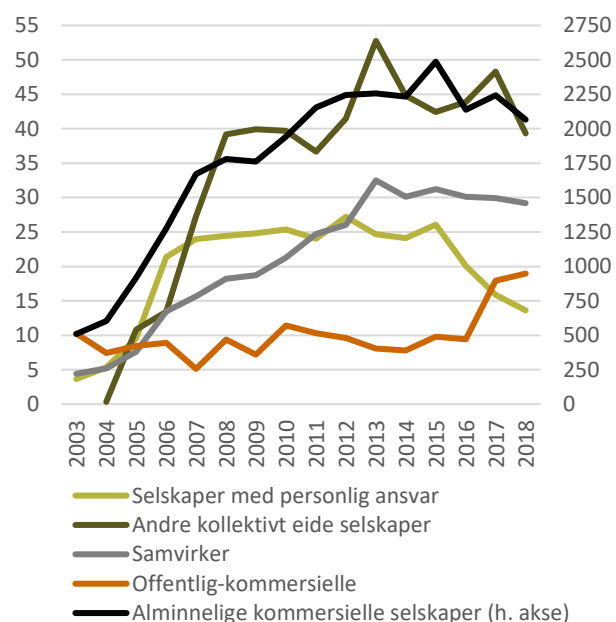
Samtidig bekrefter data for norske samvirker funn i internasjonal litteratur om samvirker – sysselsettingen i samvirker er i stor grad skjermet i nedgangskonjunkturer.

Figur 4.1 Årsverk fordelt på eierkategorier

Note: Årene fram til og med 2014 og etter er ikke direkte sammenlignbare pga. omlegging til A-ordningen i 2015.
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 4.2 Verdiskaping (mrd. kr) i faste priser fordelt på eierkategorier

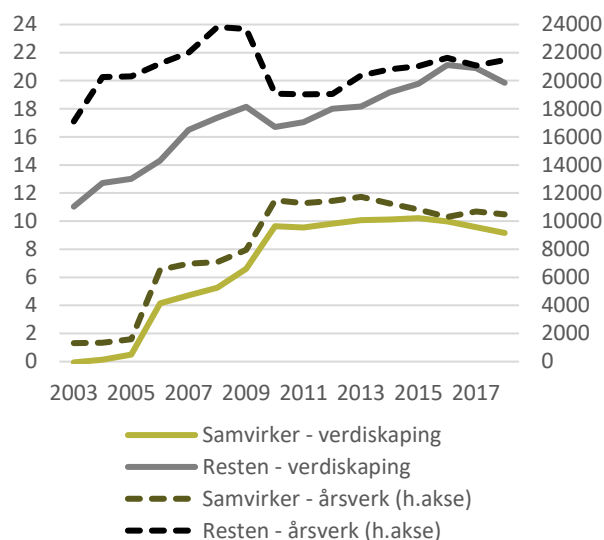
Note: Deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og SSB tabell 03014

4.1 Utvalgte næringer

Videre har vi undersøkt hvordan ulike eierformer har forskjellig andel og utvikling innenfor ulike næringer.

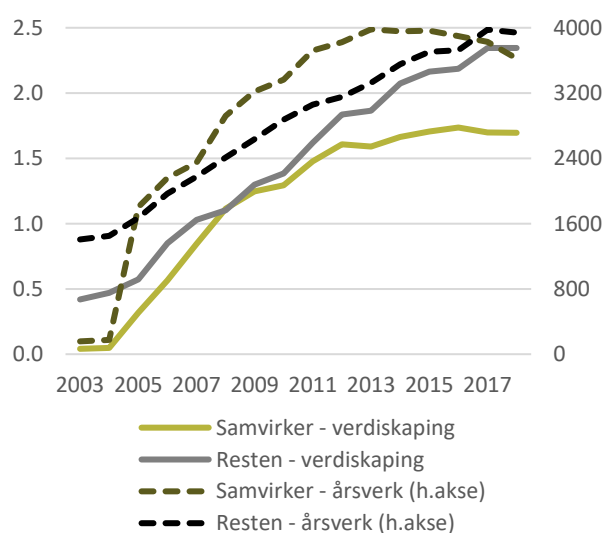
Innen produksjon av nærings- og nytelsesmidler utenom fisk og sjømat er samvirker en viktig organisasjonsform, og har vært det lenge. Vi ser også at finanskrisen ikke førte til negativ utvikling i årsverk og verdiskaping i samvirkene i denne næringen, noe den gjorde blant aksjeselskapene. Merk at Q-meieriene inngår i «resten» i tallgrunnlaget fordi det er et AS, selv om det eies av Kavli-stiftelsen.

Figur 4.3 Årsverk og verdiskaping (i faste priser og mrd. kr) innen produksjon av nærings- og nytelsesmidler utenom fisk og sjømat

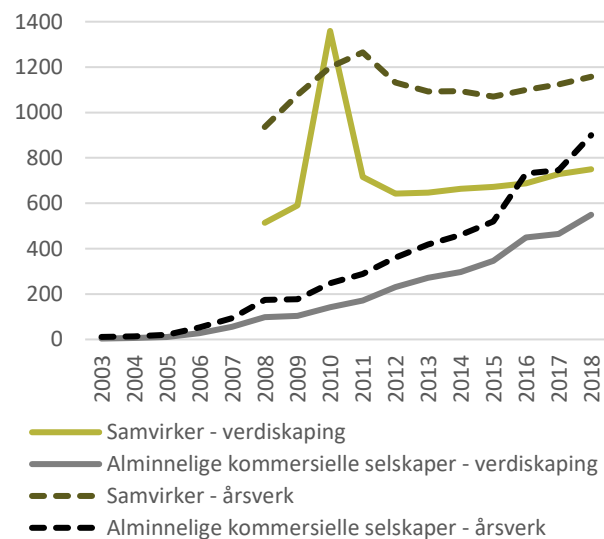
Noter: «Resten» består i all hovedsak av aksjeselskap
 Verdiskaping er deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår
 Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 4.4 Årsverk og verdiskaping (i faste priser og mrd. kr) innen jordbruk og tjenester tilknyttet jordbruk, jakt og viltstell

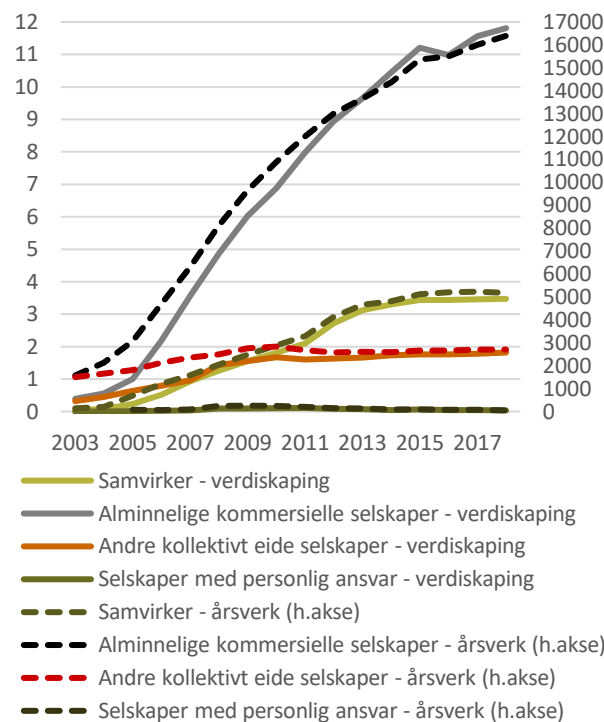
Noter: «Resten» består i all hovedsak av aksjeselskap, men også stiftelser og enkeltmannsforetak
 Verdiskaping er deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår
 Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 4.5 Årsverk og verdiskaping (i faste priser og mill. kr) innen hjemmehjelp

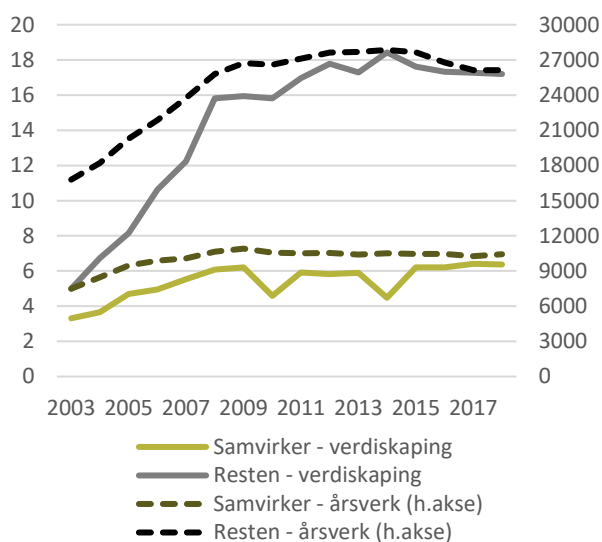
Note: Verdiskaping er deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår
 Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 4.6 Årsverk og verdiskaping (i faste priser og mrd. kr) innen barnehager

Note: Verdiskaping er deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår
 Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Figur 4.7 Årsverk og verdiskaping (i faste priser og mrd. kr) innen butikkhandel med bredt vareutvalg

Noter: «Resten» består i all hovedsak av aksjeselskap, men også stiftelser og enkeltmannsforetak
 Verdiskaping er deflatert med KPI totalindeks, 2015 er referanseår

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse

Vi kan ikke bekrefte hypotesen om at samvirker er mer stabile enn alminnelige kommersielle selskaper ut ifra våre analyser, fordi det gjennomgående ikke ser ut til å være store forskjeller mellom de to eierformene i utviklingen i verdiskaping og sysselsetting. For noen av næringene gjelder også det faktum at mange av produktene som de største samvirkerne produserer er beskyttet fra utenlandsk konkurranse gjennom tollvernet. Derfor er mange store samvirker stabile som følge av produktenes og næringenes natur. Norske data gir følgelig ikke grunnlag for å konkludere med at samvirker har mer stabile virksomheter enn andre organisasjonsformer.

5 Offentlig virkemiddelbruk

Er det noen sammenheng mellom organisasjonsformer og graden av forsknings- og innovasjonsintensivitet? Det ser vi nærmere på i dette kapitlet.

Vi har i tidligere kapitler argumentert for at samvirker og stiftelser er mer stabile virksomheter av «natur», enn alminnelige kommersielle selskaper. Det kan tenkes at stabiliteten, og langsiktigheten det medfører, påvirker utviklingen i innovasjon.

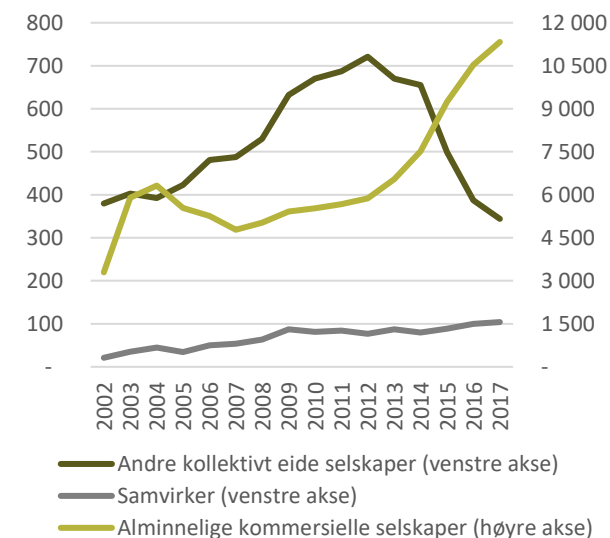
Innovasjon og FoU er risikofylt. Risikofylte prosjekter delfinansiert av mange alminnelige kommersielle foretak med kapital fra eksterne investorer. For foretak som ikke får hentet kapital fra eksterne investorer, må investeringer i innovasjon og FoU finansieres av virksomheten selv, dvs. fra egenkapital og lån fra finansinstitusjoner. Utfordringene med å hente kapital til risikofylte prosjekter kan implisere at private selskaper med kollektive eiere er mer «overlatt til seg selv» enn alminnelige kommersielle foretak.

Foretak med kollektive eiere er derfor avhengig av å bygge opp reserver i forkant for å finansiere bl.a. FoU og innovasjon. Det kan bety at de innoverer mindre enn alminnelige kommersielle foretak. Dessuten kunne man vente å finne at de, siden de har et evighetsperspektiv og ønsker å ha en viss stabilitet, er mindre risikovillige enn alminnelige kommersielle virksomheter og derfor påtar seg innovasjons- og forskningsprosjekter med usikre resultater i mindre grad.

For å se om dette er tilfellet har vi nedenfor sett nærmere på data som er nært korrelert med omfang av foretaks investeringer i innovasjon og FoU, nemlig bruk av ordningen SkatteFUNN og bruk av andre innovasjonsrettede virkemidler i Forskningsrådet og Innovasjon Norge.

I Figur 5.1 viser vi antall observasjoner per eierkategori innenfor innovasjonsrettede virkemidler og næringsrettet forskning i SØAs Samspillsdatabase.

Figur 5.1 Antall observasjoner per eierkategori. Innovasjon, inkl. næringsrettet forskning

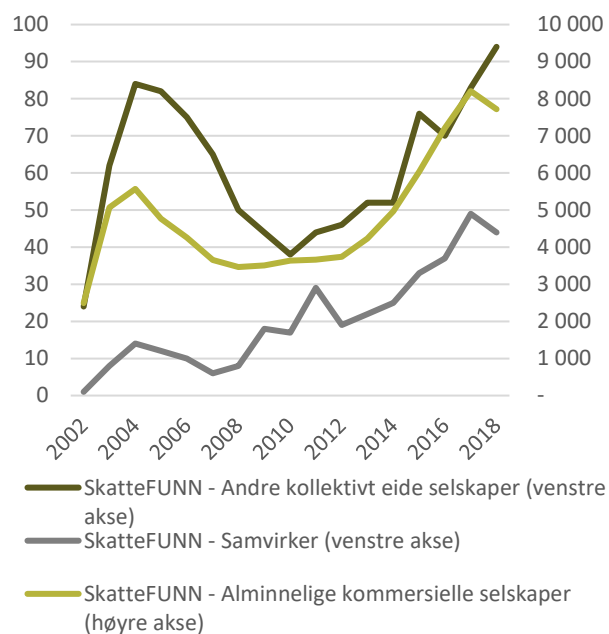

Note: Samarbeidspartnere holdt utenfor (dvs. kun støttemottakere inkludert)

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse, Samspillsdatabasen

Ser vi på utvalgte deler av EUs rammeprogrammer for forskning og innovasjon i perioden 2007-2018 er den kollektive andelen av observasjonen over 50 prosent, men samvirker er nesten ikke deltakende. Samtidig er andelen mye lavere blant de kollektive når det gjelder SkatteFUNN-prosjekter, jf. Figur 5.2.

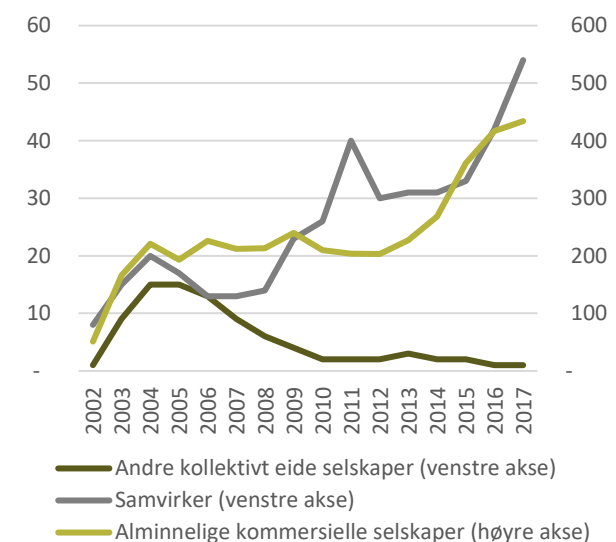
Figur 5.2 Antall observasjoner per eierkategori. SkatteFUNN

Note: Samarbeidspartnere holdt utenfor (dvs. kun støttemottakere inkludert)
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse, Samspillsdatabasen

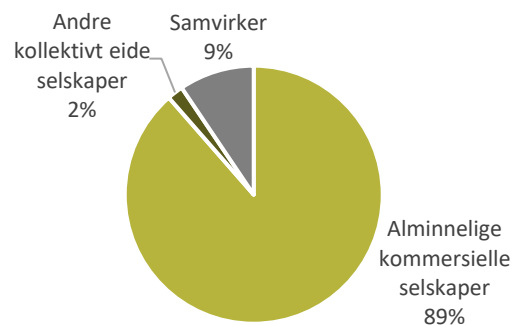
Som vist tidligere (i avsnitt 3.2) er samvirker viktige aktører innen produksjon av nærings- og nytelsesmidler, og mellom 25 og 34 prosent av aktiviteten i næringen skjer i samvirkekonsern avhengig av om man ser på hhv. verdiskaping eller årsverk i konsern. Dersom vi ser på offentlig virkemiddelbruk blant foretak i denne næringen finner vi at samvirker utgjør en større andel av samlet antall observasjoner, enn når vi ser på næringer totalt i Norge, jf. Figur 5.3. Over perioden 2002-2017 utgjorde samvirker likevel bare 9 prosent av samlet antall observasjoner i produksjon av nærings- og nytelsesmidler, mye mindre enn deres andel av den økonomiske aktiviteten i næringen, jf. Figur 5.4.

Figur 5.3 Antall observasjoner per eierkategori i produksjon av nærings og nytelsesmidler. Innovasjon, inkl. næringsrettet forskning

Note: Samarbeidspartnere holdt utenfor (dvs. kun støttemottakere inkludert)
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse, Samspillsdatabasen

Figur 5.4 Sum av observasjoner per eierkategori i produksjon av nærings og nytelsesmidler i perioden 2002-2017

Note: Samarbeidspartnere holdt utenfor (dvs. kun støttemottakere inkludert)
Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse, Samspillsdatabasen

Vi kan ikke konkludere med at kollektivt eide foretak innoverer og forsker verken mer eller mindre enn sammenlignbare alminnelige kommersielle foretak. Det er likevel interessant at de kollektivt eide selskapene, inkludert samvirker, ser ut til å opprettholde et innovasjons- og FoU-nivå på linje med annet næringsliv tross enkelte finansieringsutfordringer. Vår

tolkning er at de gjør dette fordi de generelt tenker langsiktig. Foretakene investerer i innovasjon for å opprettholde egen konkurransevne i et «evighetsperspektiv».

6 Utenlandsk eierskap

I mange sammenhenger blir innslaget av utenlandsk eierskap i næringslivet diskutert både som en mulighet og en utfordring. Mulighetene ligger i at utenlandske investorer ofte er nødvendig for å koble landets økonomi til internasjonale verdikjeder og realisere næringsmuligheter nasjonale investorer ikke uten videre ser. Tilførsel av kunnskap og ideer utenfra til landet er en del av dette. Interesse fra utenlandske investorer i et land er også en indikator for at landet er et attraktivt land å drive næringsvirksomhet i.

Utfordringen er ofte knyttet til at utenlandske investorer nødvendigvis også blir utenlandske eiere med styringsrett overfor foretak de eier. Det kan ikke utelukkes at utenlandske eiere over tid bygger opp viktig styringskompetanse knyttet til forvaltning av norske ressurser og kompetanse utenfor landets grenser. F.eks. kan viktige hovedkontorfunksjoner enten etableres utenfor landet eller endog flyttes ut av landet.

Både fordeler og ulemper ved utenlandsk eierskap er til stede for alle land. I rike land vil det derfor være en blanding av både utenlandsk og nasjonalt eierskap. Det samme vil være tilfelle for landets investorer: Noen investerer hjemme og noen ute, selv om det er kjent sak i økonomisk litteratur at de fleste foretrekker å investere i eget land.¹² Store internasjonale selskaper vil imidlertid normalt være avhengig av å være til stede i flere land, noe som kjennetegner også store internasjonale norske selskaper.

Selv om de aller fleste land ønsker en blanding av nasjonalt og utenlandsk eierskap i eget næringsliv,

er mange opptatt av at endringer ikke bør skje for fort og at utenlandsk eierskap ikke blir for høyt. Argumentet er gjerne at høy andel utenlandsk eierskap gir en form for sårbarhet, både for tap av kompetanse og for sterke konjunkturutslag i nedgangstider. Det siste kan skyldes en tilbøyelighet til å verne om foretakenes hjemmebase ved nedskaleringer.

Samvirker virker som buffere mot utenlandsk oppkjøp av natur, fordi de ikke kan kjøpes. Dersom man er opptatt av norsk eierskap i næringene hvor samvirker er til stede er det viktig at samvirkene overlever.

I dette kapitlet ser vi nærmere på situasjonen knyttet til utenlandsk eierskap i Norge og hvordan kollektivt eide selskaper utgjør en viktig gruppe av nasjonalt eide foretak.

6.1 Norge er i utgangspunktet et attraktivt land for utenlandske investorer

Norge regnes for en liten og åpen økonomi. Det er nærliggende å tenke at en slik karakteristikk innebærer høyt utenlandsk eierskap i norsk næringsliv fordi det er relativt få store kapitalaktører innenlands, samtidig som norske eksportrettede selskaper er relativt små i internasjonal sammenheng. Samtidig er Norge et svært lite marked for selskaper som driver med husholdningsrettet konsum og tjenester, og vi har tollvern for utvalgte jordbruksprodukter.

¹² Det er likevel en kjent sak fra internasjonal litteratur at nasjonale investorer i gjennomsnitt foretrekker å investere i eget land, bl.a. basert på at kunnskapen om eget lands markedsmuligheter og reguleringer er best kjent. Se standardreferansene: Feldstein, Martin; Horioka, Charles (1980), "Domestic Saving and International Capital Flows", *Economic Journal*, 90

og Obstfeld, Maurice; Rogoff, Kenneth (2000), "The Six Major Puzzles in International Macroeconomics: Is There a Common Cause?", in Bernanke, Ben; Rogoff, Kenneth (eds.), *NBER Macroeconomics Annual 2000*.

Det er likevel få føringer på flyten av kapital inn og ut av landet, noe som forsterker mulighetene til å investere i Norge.

Sistnevnte kan illustreres ved å vise til OECDs indeks for hvor innskrenkende et lands lovverk er overfor utenlandske direkteinvesteringer. Norge har litt strengere lovverk enn sammenlignbare land som Sverige, Finland og Danmark, men om lag på nivå med USA, som vist i Tabell 6.1. Tallene er basert på en indeks som forsøker å fange opp virkninger av summen av relevante regler og må derfor sees på som en indikator og ikke som en beskrivelse av enkeltregler.

Tabell 6.1 Indeks for hvor innskrenkende et lands lovverk er overfor utenlandske direkteinvesteringer (0 = svært lite restriktivt, 1 = svært restriktivt)

	2003	2010	2018
Norge	0.094	0.085	0.085
OECD-gjennomsnitt	0.098	0.067	0.065
Sverige	0.079	0.059	0.059
Finland	0.178	0.019	0.019
Danmark	0.038	0.033	0.033
Tyskland	0.03	0.023	0.023
Storbritannia	0.059	0.04	0.04
USA	0.089	0.089	0.089

Note: Indeksen er basert på følgende forhold: Restriksjoner på utenlandsk kapital, diskriminerende screenings- eller godkjenningmekanismer, restriksjoner på utenlandsk nøkkelpersonell og operasjonelle restriksjoner.

Kilde: OECD

Så hvor omfattende er det utenlandske eierskapet i Norge sammenlignet med andre land? En måte å

undersøke det på er å se på direkte utenlandske investeringer som andel av BNP i sammenlignbare land. Det hentes inn data om utenlandske direkteinvestering i de fleste land og det defineres som en investering over landegrensene der investor har til hensikt å etablere en varig økonomisk forbindelse og utøve effektiv innflytelse på virksomheten i et investeringsobjekt. I Norge brukes 20 prosent eierandel som grense for å skille mellom direkteinvestering og porteføljeinvestering.

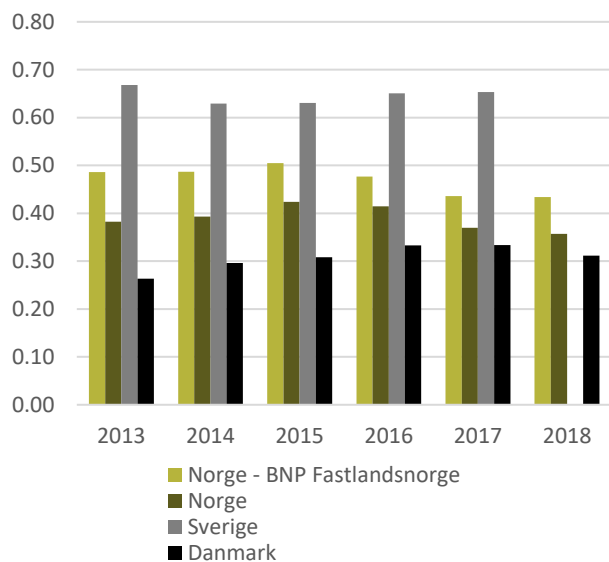
Det er viktig å merke seg at direkteinvesteringer ikke omfatter porteføljeinvesteringer som f.eks. staten foretar innenfor Statens pensjonsfond utland. Fondet har ikke lov til å investere mer enn 10 prosent i et enkelt selskap og investerer i praksis langt mindre enn det per selskap.

Målt som andel av BNP utgjorde beholdningen av utenlandske direkteinvesteringer i Norge 36 prosent i 2018. Målemåten er langt fra perfekt fordi beholdningen av utenlandske direkteinvesteringer er nettopp en beholdningsstørrelse, mens BNP er en strømningsstørrelse (landets inntekt i løpet av et år). Indikatoren brukes likevel for å si noe om utviklingen over år og for å sammenligne mellom land.

Som det framgår av Figur 6.1 har andelen utenlandske investeringer holdt seg relativt stabil, men gått noe ned de siste årene. Nedgangen skyldes reduksjon i utenlandske investeringer i petroleumssektoren.¹³ Det er også verdt å merke seg at andelen er langt høyere i Sverige enn i Norge og Danmark, men har vært svakt økende over tid i Danmark.

¹³ <https://www.ssb.no/utenriksokonomi/artikler-og-publikasjoner/mindre-lanekapital-pa-norsk-sokkei>

Figur 6.1 Beholdningen av utenlandske direkteinvesteringer i Norge, Sverige og Danmark som andel av BNP

Kilde: Danmarks statistikk, Svenska centralbyrå og SSB, tabell 11326 og 09189

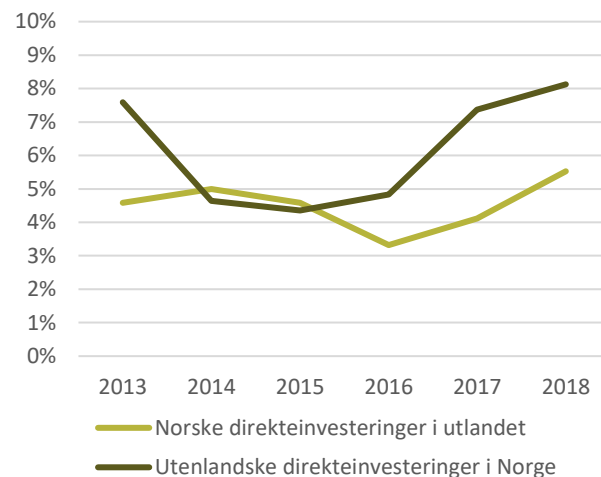
Nasjonaliteten til eierskap kan innebære visse egenskaper. Teoretisk sett innebærer nasjonalt eierskap, sammenlignet med utenlandsk eierskap, økt sannsynlighet for:

- Reinvestering av overskudd i Norge
- (fortsett) Lokalisering av virksomhet og hovedkontorfunksjoner i Norge

Utenlandske investorer ser ut til å ha hatt god lønnsomhet ved investeringene i Norge, jf. Figur 6.2. Deler av avkastningen blir reinvestert, men statistikken viser at reinvestert fortjeneste har vært lav og til dels negativ, jf. Figur 6.3. De lave tallene 2014-2017 skyldes nok delvis oljeprisfallet høsten 2014, som førte til at utenlandske investorer trakk ut midler og ikke tilbakeførte fortjeneste.

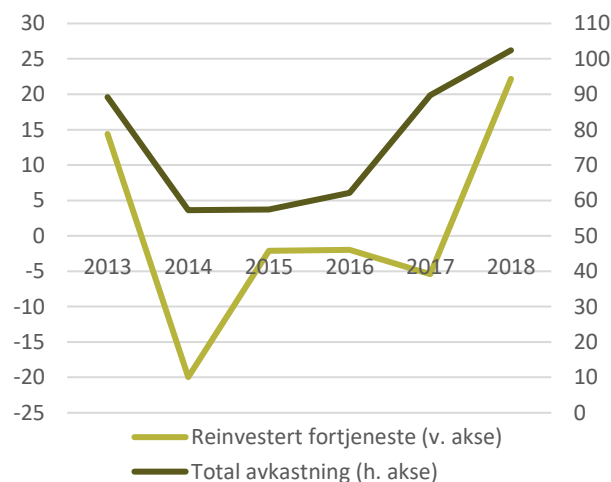
Samtidig skaper utenlandsk kapital verdier i Norge, og tilgangen på utenlandsk kapital har vært et argument i norsk skattepolitikk, bl.a. i nedjusteringen av selskappsskatten i Norge (jf. Scheel-utvalget).

Figur 6.2 Total avkastning som andel av total beholdning av direkteinvesteringer

Kilde: SSB, tabell 11323

Figur 6.3 Total avkastning og reinvestert fortjeneste, utenlandske direkteinvesteringer i Norge (mrd. kr)

Kilde: SSB, tabell 11324

Ifølge SSB kontrolleres 8 av 10 utenlandske konsern med norske datterselskaper fra land i EU. Det viktigste eierlandet målt både i sysselsetting og ver-

diskaping er Sverige, mens USA er det viktigste eierlandet utenfor Europa.¹⁴

6.2 Kollektivt eide private foretak hindrer utenlandsk eierskap

Kollektivt eide private foretak, for eksempel samvirker, er som nevnt innledningsvis selveid eller eid av kunder, ansatte eller leverandører. Et grunnleggende kjennetegn ved slike eierskap er at foretakene vanskelig lar seg kjøpe opp. De kan riktignok selv kjøpe og selge datterselskap, men i så fall for å sikre hovedselskapet «evig liv».

Det er også flere tilfeller av fusjoner mellom kollektivt eide private selskaper, men som regel innenfor en nasjonal ramme, selv det er unntak i andre land.¹⁵

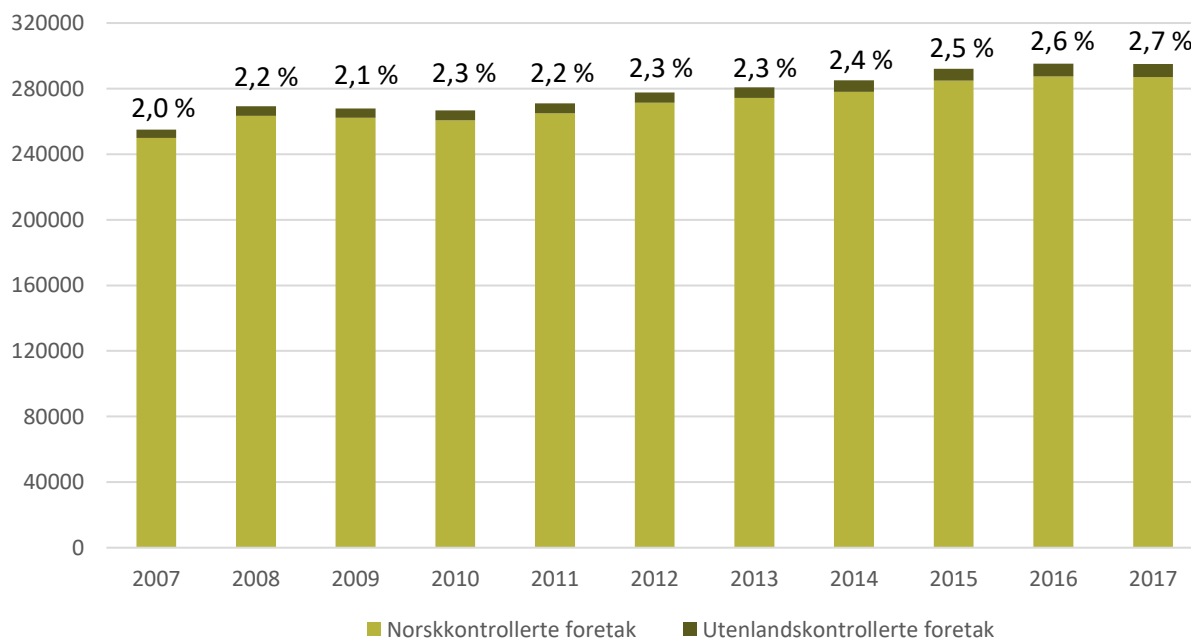
Både i Norge og andre land vil kollektivt eide selskap bremse innslag av utenlandsk eierskap. I det

følgende ser vi nærmere på innslaget av utenlandsk eierskap i norsk næringsliv, utvikling i dette og i hvilke næringer utenlandsk eierskap vokser eller utgjør en stor andel. Vi kommenterer dette også i forhold til innslaget av kollektivt privat eierskap ved å sammenligne med andelen kollektivt eierskap utgjør av norsk eide selskaper.

Figur 6.4 viser fordelingen av norsk og utenlandsk eierskap på foretak i Norge. Videre viser vi i Figur 6.5 fordelingen av norsk og utenlandsk eierskap på foretak i Norge målt i omsetning.

Dataene viser at det er svært liten andel foretak som er utenlandskeid, men målt i omsetning utgjør de om lag ¼ av omsetningen i næringslivet. Den svake nedgangen de siste årene, målt i omsetning, skyldes mest sannsynlig oljekrisen i 2014/2015.

Figur 6.4 Norsk kontrollerte og utenlandsk kontrollerte foretak. Antall foretak

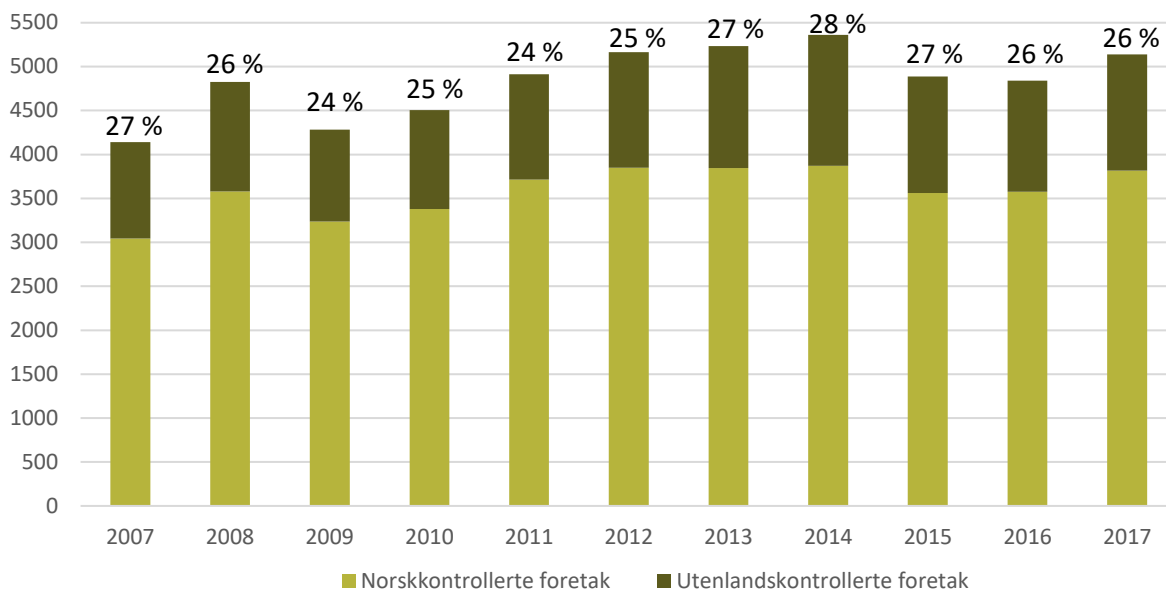

Kilde: SSB, tabell 08085

¹⁴ <https://www.ssb.no/virksomheter-foretak-og-regnskap/artikler-og-publikasjoner/hand-i-hand-med-eu>

¹⁵ Eksempelvis fusjonerte de svenske og danske samvirkeselskapene Arla og MD Foods i 2000 for å bli Nordens største meierikonsern.

Figur 6.5 Norsk kontrollerte og utenlandsk kontrollerte foretak. Omsetning (milliarder kroner)

Kilde: SSB, tabell 08085

Vi har kartlagt utenlandsk eierskap av virksomheter i norsk næringsliv ved å gjennomgå direkte og indirekte (gjennom flere ledd) eierskap i aksjonærregisteret for 31.12.2018. I tilfeller der eierskapet er delt likt på to parter (50 prosent) har vi favorisert norske eiere i tellingen. Ved å gjøre dataarbeidet selv kan vi se på sammenhenger mellom utenlandsk eierskap og organisasjonsformer og konsernstruktur, noe som ikke framgår av data fra SSB, tabell 08085. Vårt arbeid er dermed grunnlaget for Figur 6.6.

En feilkilde i kartleggingen av utenlandsk eierskap i Norge er at både norske og utenlandske eiere kan ha aksjer gjennom et utenlandskregistrert investorselskap.¹⁶

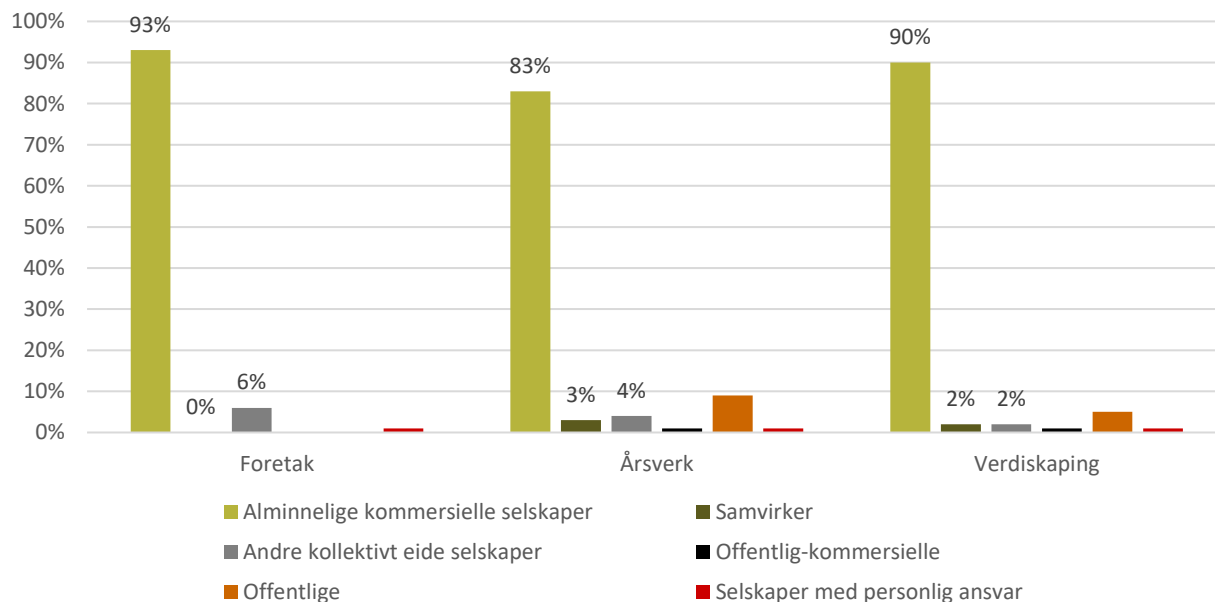
Figur 6.6 viser fordelingen av norsk eierskap på ulike eierkategorier og antall årsverk og verdiskapingen knyttet til de ulike eierformene i 2018.

Andelen til kollektive eierformer er lav når man ser alle næringer under ett, men det skyldes at de er konsentrert til noen næringer, som vist i kapittel 3. Samtidig er andelen av aktiviteten i kollektivt eide norsk kontrollerte foretak høyere enn andelen av aktiviteten i næringslivet totalt, siden kollektivt eide ikke er utenlandsk eid.

Når kollektivt eide foretak framstår som mer stabile over tid og i forhold til konjunktorene, øker betydningen av disse for det nasjonale eierskapet i nedgangstider. Dette har som nevnt i stor grad sammenheng med at de er til stede i relativt lite konjunkturutsatte næringer. I perioder med stor turbulens vil spesielt næringsmiddelindustri være en sentral næring i alle land.

¹⁶ Merk at dette gjelder data fra SSB også

Figur 6.6 Norsk kontrollerte regnskapspliktige foretak fordelt på eierskap

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Det utenlandske eierskapet er ulikt fordelt på næringer, og er spesielt til stede i deler av industrien og petroleumssektoren, se Figur 6.7. I næringsmiddelindustrien er det utenlandske eierskapet under det nasjonale gjennomsnittet på 26 prosent av omsetningen i 2017.

Fordelingen på norsk og utenlandsk eierskap i nærings- og drikkevareindustrien har vært svært stabil i perioden 2007-2017, se Figur 6.8 (a). Dette er i tråd med forventningene siden mye av denne næringen er beskyttet gjennom tollvern for produktene som produseres, i tillegg til at samvirker er relativt sterkt til stede.

En annen næring der samvirker utgjør en relativt stor andel av den økonomiske aktiviteten sammenlignet med næringslivet for øvrig er varehandelen, se Figur 6.8 (b) som viser utviklingen over tid i sysselsetting og omsetning fordelt på eierskap i denne næringen. Merk at disse tallene inkluderer handel med motorvogner, all agentur- og engroshandel og hele butikk- og detaljhandelen. Her er det utenlandske eierskapet også under det nasjonale gjenn-

omsnittet, men høyere enn i næringsmiddelindustrien. Eierskapet er også her relativt stabilt over tid.

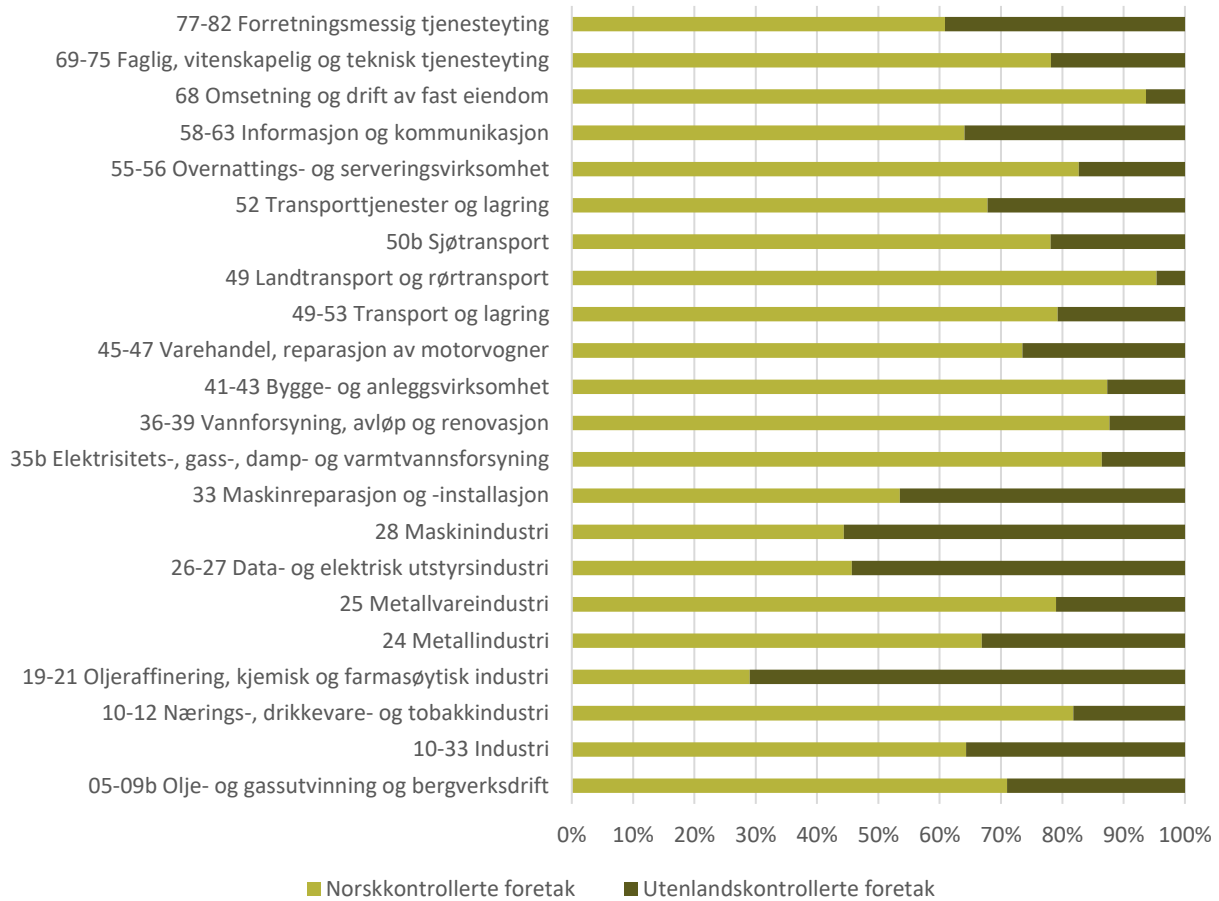
Mesteparten av det utenlandske eierskapet er i konsern, dvs. eierstrukturer der en «mor» eier minst tre andre foretak, se Tabell 6.2 som viser antall ansatte fordelt på norsk og utenlandsk eierskap samt om de jobber i selvstendige foretak eller små eller store konsern.. Det er samtidig interessant at små konsern dominerer i det utenlandske eierskapet, som vi har definert som konsern med maksimalt seks foretak.

Tabell 6.2 Ansatte i regnskapspliktige foretak fordelt på eierskap, 2018

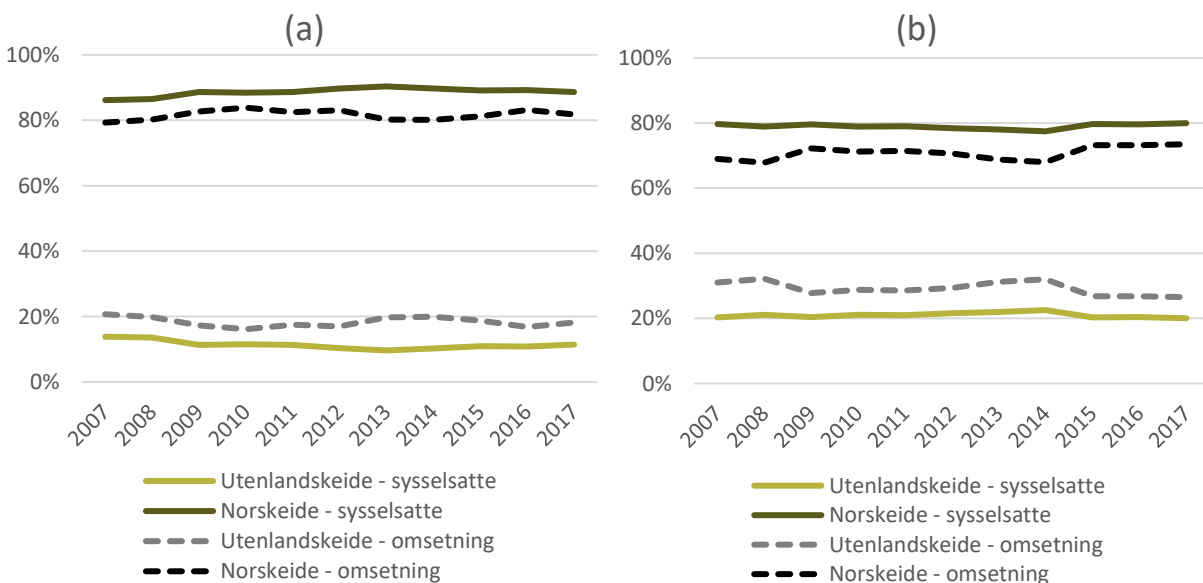
	Norsk	Utenlandsk
Selvstendige	95%	5%
Små konsern	73%	27%
Store konsern	82%	18%

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Figur 6.7 Norsk kontrollerte og utenlandsk kontrollerte foretak. Andel av omsetning i næring. 2017

Figur 6.8 Norsk kontrollerte og utenlandsk kontrollerte foretaks andeler av antall sysselsatte og omsetning i (a) nærings- og drikkevareindustrien og (b) varehandel, reparasjon av motorvogner

Kilde: SSB, tabell 08085

Tabell 6.3 viser samme tall som omtalt over, men med en med detaljert kategorisering av utenlandsk eierskap. Noe av det utenlandske eierskapet skyldes at flere utenlandske aksjonærer eier minoritetsposter som til sammen utgjør mer enn 50 prosent av en konserntopp i Norge.¹⁷ Slikt eierskap utgjorde om lag 3 prosent innen små konsern og samme andel innen store konsern den 31.12.2018. I tillegg er det noen norske konserntopper som eies 50 prosent av utenlandske aktører, men disse har vi telt som norske i tabellen 6.2.

Tabell 6.3 Ansatte i regnskapspliktige foretak fordelt på eierskap, 2018

	Selvstendige	Små konsern	Store konsern
50/50 norsk og utenlandsk	0%	0,3%	0,1%
Utenlandsk eid gjennom sum av minoritetsiere	0%	2,7%	3%
Utenlandsk	5%	24%	15%
Norsk	95%	73%	82%

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

6.3 Oppsummering

I dette kapitlet har vi vist at omfanget av utenlandske investeringer er lavere i Norge enn i Sverige, men høyere enn i Danmark. Samtidig er Norge ansett som litt mer restriktive til utenlandske investeringer innenfor lovverket enn det Sverige og Danmark er, men vi er likevel på nivå med USA ifølge en OECD-indeks.

Data om utenlandsk eierskap viser at det er en svært liten andel foretak som er utenlandskeid, men

målt i omsetning utgjør de om lag ¼ av omsetningen i næringslivet.

Det utenlandske eierskapet er ulikt fordelt på næringer, og er relativt høyt i deler av industrien og petroleumssektoren.

Et grunnleggende kjennetegn ved kollektivt eide private foretak, for eksempel samvirker, er at foretakene vanskelig lar seg kjøpe opp. Kollektivt eide private foretak virker dermed som buffere mot utenlandsk oppkjøp av natur, fordi de ikke kan kjøpes. Dersom man er opptatt av norsk eierskap i næringene hvor disse organisasjonsformene er til stede er det viktig at disse foretakene overlever.

¹⁷ Med konserntopp mener vi enten foretaket i en eierkjede som leverer konsernregnskap eller øverste eier i konsernstrukturen.

7 Referanser

Bajo, C., & Roelants, B. (2013). *Capital and the Debt Trap: Learning from Cooperatives in the Global Crisis*. Hampshire: Palgrave Macmillan. Print.

Birchall, J. (2013). *Resilience in a Downturn: The Power of Financial Cooperatives*. Geneve: International Labour Organisation (tilgjengelig på: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_207768.pdf).

Brown, R. (2014). *The performance of employee-owned businesses in Scotland: Some preliminary empirical evidence*. Fraser og Allander Institute Economic Commentary, Vol. 37, No. 3 (tilgjengelig på: http://www.strath.ac.uk/media/departments/economics/fairse/2014-03/The_Performance_of_Employee-owned_Businesses_in_Scotlandl_-_Ross_Brown_et_al_-_March_2014.pdf).

International Labour Organisation. (2015). *Cooperatives and the Sustainable Development Goals - A Contribution to the Post-2015 Development Debate*. International Labour Organisation.

Jakobsen, E., & Grünfeld, L. (2006). *Hvem eier Norge? Eierskap og verdiskaping i et grenseløst næringsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.

Logue, J., & Yates, J. (2005). *Productivity in Cooperatives and Worker-owned Enterprises: Ownership and Participation Make a Difference!* Geneve: International Labour Organisation.

Vedlegg A

A.1 Kategorisering av organisasjonsformer

Alminnelige kommersielle:

AS, ANNA, ASA, NUF, EØFG, GFS, IKJP, KBO, KS, KTRF, VPFO, PK, PRE, SE, SPA, UTBG

Andre kollektivt eide selskaper:

BA, BBL, BRL, ESEK, KIRK, FLI, SAM, STI

Selskaper med personlig ansvar:

PERS, ENK, DA, ANS

Offentlig-kommersielle:

IKS, SF, KF, OPMV, FKF

Offentlige:

ADOS, STAT, KOMM, FYLK, ORGL, SÆR

A.2 Offentlig eierskap

Årsaken til at staten i dag har omfattende eierskap i norske selskaper er tredelt (ref. Meld. St. 8 2019-2020 - Statens direkte eierskap i selskaper):

- Næringsvirksomhet igangsatt av staten
- Allerede eksisterende næringsvirksomhet som er overtatt av staten. Dette gjelder først og fremst virksomhet som staten overtok fra tyskerne etter 2. verdenskrig og som staten overtok i forbindelse med bankkrisen i 1987 – 1992.
- Egenproduksjon av varer og tjenester

Videre kan man skille mellom grunner til at staten har fortsatt med eierskapet over tid:

- Ringvirkninger av hovedkontorfunksjoner, samfunnssikkerhet og beredskap, markedssvikt i deler av kapitalmarkedet og eierskap til natur-

ressurser. Dette gjelder selskaper som opererer i konkurranse med andre.

- Gi virksomheten større operasjonell selvstendighet eller faglig uavhengighet. Dette gjelder selskaper som ikke primært opererer i konkurranse med andre, og som kunne vært organisert som forvaltningsorgan.

Kommuner og fylkeskommuner har også organisert en del egenproduksjon av varer og tjenester i foretak som er heleide av kommunen eller fylkeskommunen, eller som er deleid av flere kommuner (IKS).

I tabell A under har vi lagt inn tall for all offentlig virksomhet som er regnskapspliktig. De 179 offentlige foretakene eier også aksjeselskaper, og dersom vi legger disse til er antallet 373 foretak som er kontrollerte direkte eller indirekte av stat, fylkeskommune og kommune.

Tabell A.1 Regnskapstall for offentlig eide foretak 2018

	Enkelstående offentlige foretak	Offentlig eide foretak inkl. underliggende
Foretak	179	373
Ansatte	168 993	172 917
Omsetning	297 mrd.	327 mrd.
Verdiskaping	118 mrd.	135 mrd.
Aktiva	585 mrd.	886 mrd.

Note: Inkluderer organisasjonsformene: IKS, SF, KF, OPMV, FKF, ADOS, STAT, KOMM, FYLK, ORGL, SÆR

Kilde: Samfunnsøkonomisk analyse og Aksjonærregisteret

Vedlegg B

B.1 Konsernerelasjoner og aksjonærregisteret

Aksjonærregisteret inneholder en komplett oversikt over eierskap i norske virksomheter, inkludert utenlandske personer og selskaper som eier norske virksomheter.

Foretak kan kategoriseres som selvstendige eller som å tilhøre konsern. For eksempel kan et AS kategoriseres som et selvstendig selskap dersom det ikke har noen bakenforliggende eier(e) eller at den bakenforliggende eieren er en (eller flere) person(er).

De som ikke er selvstendige inngår i konsern. Konsern kan ha en svært komplisert oppbygging. En konserntopp kan eie selskaper som igjen eier andre selskaper (og er konsern i seg selv). Vi finner mer eller mindre kompliserte konsernorganisasjoner innen en rekke næringer.

Ved å kartlegge konsernerelasjoner kan man gruppere virksomheter og næringsaktivitet i konserner, istedenfor å behandle dem som separate enheter i statistikken. Aksjonærregisteret muliggjør identifisering av konserntopp for enhver underordnet enhet, ofte forbundet med flere eierskapsledd. Gjennom identifikasjon av eierskapsstrukturer kan vi på en meget presis og detaljert måte identifisere utviklingen i både indirekte og direkte eierskap.

Videre muliggjør aksjonærregisteret kartlegging av utenlandsk eierskap i Norge og at vi kan skille mellom norskeide og utenlandskeide konsern. Videre kobler vi denne informasjonen med SØAs regnskapsdatabase, SAFE, for å tillegge konsernene økonomisk aktivitet.

I denne rapporten har vi benyttet aksjonærregisteret for norske regnskapspliktige foretak den 31.12.2018.

B.2 SØAs Samspillsdatabase

Deler av norsk næringsliv mottar offentlig støtte til ulike typer samfunnsønskelige aktiviteter det ellers vil bli for lite av, typisk risikofylte innovasjonsinvesteringer eller forskning og utvikling. Data for hvilke foretak som mottar slik støtte og hva slags støtte vil gi informasjon om hvilke deler av næringslivet som har slik aktivitet.

Samfunnsøkonomisk analyses samspillsdatabase er en sammenstilling av prosjektdata fra 16 statlige virkemiddelaktører. Samspillsdatabasen gjør det bl.a. mulig å identifisere hvordan offentlige virkemidler fordeler seg på næring, geografiske områder, virksomheter og over tid.

Videre gjør databasen det mulig å se samlet offentlig finansiering av enkeltvirksomheter. Totalt inneholder databasen i overkant av 630 000 mottakerår-observasjoner og omfatter data fra følgende aktører og år:

- Argentum (2001-2017)
- DOGA (2008-2017)
- Eksporkreditt (2011-2017)
- Enova (2002-2016)
- EUs 7. rammeprogram (2007-2017)
- FHF (2001-2017)
- Fylkeskommunene (2007-2017)
- Giek (2011-2017)
- Horisont 2020 (2014-2018)
- Innovasjon Norge (2000-2018)
- Investinor (2009-2017)
- Kulturrådet (2017)
- Norges forskningsråd (2000-2017)
- Norsk Romsenter (2014-2017)
- Regionale forskningsfond (2010-2017)
- Siva (2009-2018)
- SkatteFUNN (2002-2018)
- Såkornfond (1998-2018)

Fra og med 2018 er det Statistisk sentralbyrå som er ansvarlig for å oppdatere og drifte virkemiddeldatabasen: <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/statistikker/naringvirk>.

Indikator på innovasjonsomfang

Virksomheters **bruk av innovasjons- og forskningsrettede virkemidler** gir en indikasjon på virksomhetenes innovasjonsomfang. Innovasjonsomfanget sier noe om virksomhetenes evne til fornying, omstilling og verdiskaping. Virksomheters bruk av innovasjons- og forskningsrettede virkemidler kan aggregeres opp på næring og/eller region og muliggjør sammenlikning av forskjeller i innovasjonsomfang mellom næringer og regioner.

Indikatoren for virksomhetenes innovasjonsomfang hentes fra Samfunnsøkonomisk analyses Samspillsdatabase (SSDB). SSDB inneholder informasjon om alle støttemottakere fra det norske næringspolitiske virkemiddelapparatet.

Ikke all næringsrettet støtte er relevant å inkludere i en indikator for innovasjon. Vi har derfor isolert virkemidlene som har til formål å stimulere til forskning og utvikling i næringslivet. Forskning og utvikling er viktige forutsetninger for innovasjon.

Avgrensningen av relevante virkemidler er hovedsakelig gjort på bakgrunn av eksisterende kategorisering av virkemidlene i databasen etter aktiviteter de er ment å stimulere. Eksempelvis er SkatteFUNN, Innovasjon Norges Innovasjonskontrakter (tidl. OFU/IFU) og Innovasjonslån, Forskningsrådets BIA og FORNY og utvalgte næringsrettede

programmer i Horisont 2020 (EUs rammeprogram) relevante virkemidler å inkludere.¹⁸

Det er viktig å påpeke at bruken av innovasjons- og forskningsrettede virkemidler kun er en indikator på innovasjonsomfang. Virksomheter kan bedrive egenfinansiert forskning og utvikling uten at virkemiddelapparatet er koblet inn. Indikatoren gir like fullt et bilde av innovasjonsintensive næringer og i hvilke næringer hovedtyngden av innovasjonsaktiviteten foregår.

Den relative andelen brukere av innovasjons- og forskningsrettede virkemidler i den enkelte næring, sammenlignet med tilsvarende brukere i resten av norsk næringsliv, sier noe om næringen er over- eller underrepresentert i virkemiddelapparatet. Relative andeler større enn én indikerer at virksomhetene i næring er overrepresentert. Andeler lik én indikerer at de er på lik linje med næringslivet ellers med tanke på innovasjonsomfang.

B.3 SØAs regnskapsdatabase SAFE

Samfunnsøkonomisk analyse har etablert en database med alle innleverte årsregnskap for regnskapspliktige foretak i perioden etter 2003, kalt Samfunnsøkonomisk analyses foretaks- og enhetsregister (SAFE). SAFE sammenstiller Foretaksregisteret med Enhetsregisteret, noe som gjør databasen særlig nyttig dersom en ønsker å se på en rekke forhold, for eksempel den regionale fordelingen av næringsaktivitet.¹⁹

SAFE inneholder komplett årsregnskap for alle regnskapspliktige foretak i perioden 2003-2018.

¹⁸ Listen av eksempler er ikke uttømmende.

¹⁹ Enhetsregisteret ble opprettet i 1995 og inneholder samtlige norske foretak. Alle som stifter et enkeltmannsforetak, må registrere seg i registeret. Foretaksregisteret ble opprettet i 1988 og har ansvaret for registrering av

alle norske og utenlandske foretak i Norge. Registeret skal sikre rettsvern og økonomisk oversikt, og er en viktig kilde til informasjon om aktørene i norsk næringsliv.

Dette muliggjør en rekke analyser av foretakenes næringsvirksomhet. Videre inkluderer databasen øvrige kjennetegn som firmaadresse, firmanavn og geografiske kjennetegn.

Per februar 2020 inneholder SAFE fire millioner årsregnskap, med om lag 310 000 unike regnskap for 2018. Den regionaliserte versjonen av SAFE som vi redegjør for i 0, inneholder 4,5 millioner observasjoner, med rundt 347 000 unike observasjoner i 2018.

Regnskapspliktige virksomheter inkluderes i databasen

Alle næringsdrivende foretak, både med begrenset og ubegrenset ansvar, plikter å registrere seg i Foretaksregisteret. Det samme gjelder enkeltpersonforetak som bedriver handel med innkjøpte varer eller har mer enn fem ansatte. Øvrige enkeltpersonforetak kan registrere seg på frivillig grunnlag.

De aller fleste virksomhetene i Foretaksregisteret er regnskapspliktige. Hvorvidt foretaket er regnskapspliktig eller ikke bestemmes av organisasjonsform og foretakets størrelse. Følgende virksomheter har regnskapsplikt:

- Alle aksjeselskaper (AS) og allmennaksjeselskap (ASA)
- Ansvarlige selskaper (ANS/DA) og andre deltakerlignende selskaper som oppfyller ett av følgende kriterier:
 - Fra og med fem millioner i salgsinntekt
 - Gjennomsnittlig antall ansatte på mer enn fem årsverk
 - Antall deltakere flere enn fem
 - Minst én av deltakerne er juridisk person med begrenset ansvar
- Enhver som driver enkeltpersonforetak og som i året samlet oppfyller én av følgende:
 - Eiendeler med verdi over 20 millioner kroner
 - Gjennomsnittlig antall ansatte større enn 20 årsverk

- Samvirkeforetak og økonomiske foreninger med salgsinntekter over to millioner
- Andre foreninger som i regnskapsåret som oppfyller én av følgende:
 - Eiendeler med verdi over 20 millioner kroner
 - Gjennomsnittlig antall ansatte større enn 20 årsverk
- Borettslag, boligbyggelag og eierseksjonssam-eier med et visst antall seksjoner (jf. Eierseksjonsloven §44)
- Stiftelser
- Andre som etter særskilt bestemmelse i eller i medhold av lov har regnskapsplikt
- Utenlandsk foretak som utøver eller deltar i virksomhet her i riket eller på norsk kontinentalsokkel, og som er skattepliktig til Norge etter norsk intern lovgivning.

Der det gjelder størrelsesordener inntreer regnskapsplikten først når grensen er passert to år på rad. Er man først regnskapspliktig må man være under grensen to år på rad for at regnskapsplikten skal opphøre.

SAFE inneholder mye informasjon

SAFE inneholder en fullstendig oversikt over nøkkelvariablene som er benyttet i årsregnskapet. En liste av alle variable er gitt i neste kapittel, inkludert en mer utførlig beskrivelse av noen utvalgte.

Geografi

- Gateadresse
- Kommune
- Fylke

Næring

NACE-koder for opptil tre næringer. Hovednæring er mest brukt, men har mulighet til å se på undernæringer også. Typisk vil noen aktører være registrert med næringstilhørighet til hovedkontortjenester, i tillegg til deres primære virksomhetsområde.

Femsiffer NACE er det mest detaljerte nivået på næringsstatistikk så lenge man ikke skal forholde seg til enkeltvirksomheter.

Nærmere beskrivelse av utvalgte indikatorer fra årsregnskap eller beregnet av SØA

Årsverk beregnes med utgangspunkt i virksomhetenes lønnskostnader og nasjonale lønnskostnader per årsverk per næring fra nasjonalregnskapet.

Lønnskostnader er en robust regnskapsstørrelse som på en mer entydig måte illustrerer arbeidsinnsatsen som legges ned i en virksomhet sammenlignet med antall ansatte. Antall ansatte registreres i Foretaksregisteret via a-meldingen. Dette betyr at alle som har stått på lønnslisten et enkelt år telles som én ansatt. For ikke å overvurdere arbeidsinnsatsen beregner vi derfor årsverk.

For å beregne årsverk henter vi årsverk i heltids-ekvivalenter for lønnstakere og lønnskostnader fra SSBs nasjonalregnskapstabell 09174: *Lønn, sysselsetting og produktivitet, etter næring*. Denne statistikken bruker nasjonalregnskapets næringsgruppering, som kalles A64. Vi bruker lønnskostnader per årsverk basert på disse dataene, før vi kobler disse opp mot vår regnskapsdatabase (SAFE). Hvert foretaks lønnskostnader deles så på hver nærings lønnskostnad per årsverk, der sistnevnte kommer fra nasjonalregnskapet. Dette gir oss antall årsverk i hvert foretak.

Verdiskaping er et lønnsomhetsmål definert som summen av foretakets driftsresultat og lønnskostnader. Indikatoren er en viktig størrelse, da den angir et inntektsmål både for de ansatte (lønnsinntekter), bedriftseiere (overskudd etter skatt) samt stat og kommune (inntektskatt, arbeidsgiveravgift og selskapskatt). Verdiskaping beregnes som summen av lønnskostnad, driftsresultat og av- og nedskrivninger.

Driftsresultat er resultatet av driften i foretaket, definert som differansen mellom driftsinntekter og driftskostnader. Indikatoren er uavhengig av de finansielle og ekstraordinære postene, og angir avkastningen på driften til de som har skutt inn kapital i foretaket – altså både eiere og långivere.

Årsresultat defineres som resultatet etter ordinære poster (driftsresultatet), ekstraordinære poster og skatt. De ekstraordinære postene er engangsposter som inneholder for eksempel nedleggelseskostnader, altså uvanlige, men vesentlige utgifter eller inntekter. Årsresultatet angir avkastningen på egenkapitalen som eierne har i foretaket.

Omsetning er et foretaks driftsinntekter, fratrukket både offentlige tilskudd og gevinst ved salg av anleggsmidler. Skatter og særskilte offentlige avgifter tilknyttet salg er inkludert i omsetningen, men merverdiavgift ikke er inkludert.

Egenkapitalrentabilitet beregnes som resultat før skattekostnad som andel av gjennomsnittlig egenkapital per år. Egenkapitalrentabiliteten viser hvor stor avkastning egenkapitalen gir. Lønnsomheten i selskaper med høy gjeldsgrad belyses bedre med **total kapitalrentabiliteten**. Total kapitalrentabiliteten tar høyde både for lånekostnader og total kapital.

For å ta høyde for mangelfulle regnskapsdata på det aller mest detaljerte nivået, grupperer vi NACE noe. Dette jevner ut utslag i både salgsinntekter fra SAFE og vareeksport fra SSB. Vi utelater næringskoder der samlet vareeksport per år er under 50 millioner kroner.

SAFE muliggjør beregninger av virksomhetens **investeringer** basert på årlige endringer i verdien av anleggsmidler og andre eiendeler.

SAFE inkluderer informasjon om hvorvidt en virksomhet er registrert på Oslo børs. SØA har derimot

ikke innhentet data på aksjenes avkastning over tid. Dette vil derimot gjøres som en del av prosjektet dersom det er behov, og vil ikke kreve mye ressurser.

Muligheter for å regionalisere den økonomiske aktiviteten

Ved å benytte informasjon fra Enhetsregisteret tilnærmer vi oss det reelle bildet av den økonomiske aktiviteten i regionen. Samfunnsøkonomisk analyse Foretaks- og Enhetsregister (SAFE) kobler regnskapstall for alle regnskapspliktige foretak med informasjon fra Enhetsregisteret for nettopp dette formålet.

Ved å koble denne informasjonen til Enhetsregisteret muliggjøres en fordeling av den økonomiske aktiviteten til foretakenes underenheter/avdelinger. Dette gir et mer reelt bilde av hvor den faktiske økonomiske aktiviteten foregår. Vi fordeler den økonomiske aktiviteten i hovedenheten til eventuelle avdelinger ved hjelp av sysselsettingsandeler i avdelingene. Denne øvelsen gjør at vi i stor grad unngår det som ofte omtales som *hovedkontorproblematikken*.

Virksomheter, og særlig virksomheter av en viss størrelse, består gjerne av en hovedenhet og én eller flere underenheter eller avdelinger. Det er ofte i underenhetene den faktiske verdiskapingen foregår, mens hovedenheten representerer en viktig administrativ enhet. Hovedenheten representerer også ofte den juridiske enheten og har derfor 'hele' årsregnskapet registrert i sitt navn med hovedkontorets adresse.

Det er typisk tre hovedproblemer med hovedenheters geografiske lokalisering og hvor den faktiske økonomiske aktiviteten finner sted:

- Lokalisering av underenheter internt i regionen

- Lokalisering av hovedkontor utenfor regionen, men med underenheter i regionen
- Lokalisering av hovedkontor i regionen, men med underenheter utenfor regionen

SAFE kontrollerer for disse utfordringene ved at hovedenhetens økonomiske aktivitet fordeles på underenhetene basert på underenhetens sysselsettingsandel. Bak dette ligger en antagelse om at alle sysselsatte internt i en virksomhet er like produktive og lønnsomme. Samtidig forutsettes den geografiske fordelingen internt i foretakene å være lik den vi observerer i 2018.

SAMFUNNSØKONOMISK ANALYSE